

LACRIMI ROME
❧
ROMANE ASVA

*Dedic această carte Regelui Copilăriei mele Ion Cioabă,
mamei mele, Lucia, bunicilor mei
și tuturor celor al căror nume
au fost însemnate de Dumnezeu de fiecare dată
când sufletul lor părăsea pământul.*

Luminița Mihai Cioabă

Opiniile exprimate în acest studiu aparțin autoarei sau persoanelor intervievate și nu reflectă în mod necesar punctele de vedere ale UNICEF.

Copertă și fotografii: *Luminița Mihai Cioabă*
Redactare în limba română: *Maria Sarău*
Redactare în limba limba romani: *Gheorghe Sarău*
Design: *Dan Glăvan*
Layout: *Victoria Iliescu*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MIHAI CIOABĂ, LUMINIȚA

Lacrimi rome = Romane iasfa / Luminița Mihai Cioabă. -
București: Ro Media, 2006

ISBN (10) 973-86817-8-2; ISBN (13) 978-973-86817-8-1

323.1(=214.58)(478 Transnistria)“1939/1945“

Prefață

Jean Ancel

Octombrie 2006

Tragedia romilor și tragedia evreilor din România: asemănări și deosebiri

Într-un Memoriu depus Tribunalului Poporului la 15 mai 1946, Ion Antonescu a încercat să justifice decizia sa de a-i deporta pe evrei și pe romi în Transnistria prin necesități privind siguranța Statului (evrei) și siguranța populației (romi):

"Am deportat evreii din Basarabia și Bucovina pentru motive de siguranță politică și militară și pentru siguranța lor proprie... Siguranța Statului cerea ca să nu-i lăsam să pătrundă în țară și mai ales în Capitală. Organele de siguranță semnalaseră că mulți dintre ei urmaseră școli speciale de spionaj și erau prevăzuți cu aparate de recepție și emisiune". Deportarea evreilor s-a făcut după spusele lui Antonescu și pentru a-i "apara" de germani. "Am hotărât să-i scot din zonele de etape pe care se mișcau către front rezervele și coloanele germane și să-i trimit în nordul Transnistriei"¹. Masacrele de la Iași au fost efectuate, a pretins Antonescu, de germani "în conivență cu legionarii" și au încetat, după spusele sale, după ce a avertizat că dacă nu încetează "dau telegramă Fuehrerului și mă retrag din război"².

Romii au fost deportați pentru că jefuiau și terorizau populația românească:

"Din cauza camuflajului populația orașelor era noaptea terorizată de bande de indivizi, de multe ori înarmați, care jefuiau sau uneori chiar omorau. Autorii erau țigani. Toți cereau împușcarea lor. Am pus să se efectueze facerea unor sate în Bărăgan pur țigănești. Transnistria ducea mare lipsă de brațe. Atunci am hotărât ca țigani care aveau la activul lor crime sau mai mult de trei furturi, să fie deportați în Transnistria"³.

Generalul C. Vasiliu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne a declarat la interogatoriul său din 26 aprilie 1945 că Antonescu a ordonat la un Consiliu de ordine "ca țigani nomazi să fie adunați și trimiși în Transnistria, deasemenea să fie trimiși toți țigani de la orașe care aveau caziere judecătorești. Făcând o statistică am constatat că numărul celor care trebuie să fie trimiși depășește cifra de 20.000. Și cum deplasarea lor era o operațiune foarte grea am raportat d-lui General Popescu, Ministrul de Interne, să aprobe amânarea... Nu-mi amintesc dacă am raportat în scris"⁴.

¹Memoriu depus Tribunalului Poporului la 15.V.1946 de Ion Antonescu, Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Dos. 40010, Vol. 4, p. 19-20. Copie: Arhiva Muzeului Holocaustului de la Washington (în continuare USHMM), RG-25004M, reel 31.

²Ibid., p.15.

³Ibid., p.20

⁴„Declarație” semnată de general C. Vasiliu, Tribunalul Poporului, Dosar 44/1945, Generalul C. Z. Vasiliu, Ibid, Vol. 59, p.2. USHMM, RG-25044M, Vol. 49.

Nu este întâmplător că Vasiliu nu și-a amintit dacă a raportat în scris. Nu numai că nu a cerut amânarea deportării dar din contra, a cerut măsuri mai dure contra romilor. La ședința Consiliului de miniștri din 29 septembrie 1942 la care Vasiliu a anunțat că "a dus" 26.000 de romi în Transnistria, Mihai Antonescu a cerut să fie cercetate plângeri privind deportarea unor romi mobilizați, meșteșugari etc. Guvernatorul Transnistriei, Alexianu i-a cerut lui Mihai Antonescu să-l autorizeze să retrimită în România "în cazul când găsec țigani din aceștia mobilizați, sau orfani, invalizi din războiul trecut.." La care Vasiliu a reacționat: "Îmi trimiți hoții îndărăt?". Mihai Antonescu a încheiat discuția:

"Pe cei care i-ați ridicat - **Dumnezeu să fie cu ei! - nu-i mai întoarcem îndărăt**"⁵

Aceste cuvinte privind soarta deportaților romi spuse la 29 septembrie, când miile de romi deportați erau încă în viață dezvăluie adevăratul scop al deportării: lichidarea dar nu prin execuții.

Ion Antonescu și toți cei implicați în Holocaustul evreilor și al romilor au mințit la anchete și la Proces și au încercat să ascundă că au plănuț și executat lichidarea a sute de mii de oameni a căror singură vină era că se născuseră evrei sau romi. Deportarea și exterminarea evreilor a fost pregătită înainte de izbucnirea războiului, justificată în ședințele consiliului de miniștri, în ordine și directive date armatei, jandarmeriei și poliției, lăudată în presă și tratată cu trimiși germani ai lui Himmler. Ion Antonescu a rezumat la 11 octombrie 1941 în fața miniștrilor obiectivele interne ale războiului: "Domnilor, dvs. știți că una din luptele pe care m-am angajat s-o duc, este să prefac acest neam. Voi face din neamul românesc un grup omogen. Tot ce este străin, încet-încet, trebuie să plece... tot ce este element evreiesc dubios, toți comuniștii evrei vor fi destinați să meargă acolo de unde au venit. Îi împing spre Bug și de acolo vor trece mai departe..."⁶. Planul de a "omogeniza" poporul român a fost aplicat în mai 1942 și în privința romilor.

Lagărele de exterminare de pe Bug sau zonele întinse de exterminare din Ucraina de sub ocupație nazistă au fost obiectivele de deportare ale regimului antonescian în vederea soluționării problemei evreiești în întreaga Românie.

Deportarea romilor s-a făcut din inițiativa guvernului de la București și a fost organizată și îmfăptuită de autoritățile civile și militare. Spre deosebire de evrei care au fost în parte împușcați și în parte deportați și apoi lăsați să moară în ghetouri - romii au fost duși să moară în Transnistria, mințiți privind scopul "transferării" lor și lăsați să piară de foame, frig și tifos. Într-adevăr numai **Dumnezeu a rămas cu ei**. Jandarmii români, autoritățile centrale, Guvernământul Transnistriei, poliția ucrainiană, unitățile de exterminare ale germanilor locali - toți i-au chinuit, jefuit, bătut.

Volumul de față constiuie prima încercare de a aduna și publica mărturiile puținilor romi nomazi care au supraviețuit Distrugerii din Transnistria, Uitării și Desconsiderării care au trecut de atunci. În comparație cu efortul depus de organizații, supraviețuitori și istorici

⁵Stenograma ședinței Consiliului de miniștri cu guvernatorii, 29 septembrie 1942, Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: Guvernarea Ion Antonescu*, vol. VIII (august - decembrie 1942), pp. 228-229 (sublinierea mea, JA).

⁶Stenograma ședinței guvernului din 11 octombrie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol, 11, p. 47 (USHMM/RG 25004M, microfilm 23).

evrei pentru a consemna ororile Holocaustului aceasta inițiativă pare să vină prea târziu. Există temerea justificată că după trecerea a peste 60 de ani de la evenimente, martorii acum în vârstă de între 70-99 de ani să nu-și mai amintească cu precizie cele întâmplate atunci. În general s-a constatat că valoarea istorică a mărturiilor descrește cu trecerea timpului trecut de la evenimentele relatate. S-a constatat deasemeni că martorii includ în depoziii culese târziu, termeni și amănunte pe care le-au aflat în cursul timpului din presă, literatură, cinematografie, televiziune etc care nu le erau cunoscute la timpul său, în momentul salvării sau eliberării din lagăre și ghetouri.

Primele mărturii de la supraviețuitori evrei au fost culese încă din 1946, în zona de ocupație americană din Germania de către Comisia Istorică Centrală a evreilor eliberați din lagăre. În 1954 Institutul Yad Vașhem de la Ierusalim a înființat un departament special pentru consemnarea și înregistrarea mărturiilor supraviețuitorilor Holocaustului care a adunat până în prezent mii de mărturii, jurnale și memorii pe baza cărora s-au scris sute de studii și s-au organizat sute de conferințe. Supraviețuitori din sute de localități au publicat monografiile bazate pe mărturiile supraviețuitorilor. În afară de aceste organizații ale supraviețuitorilor evrei din diferite țări din Europa au interviat și colectat mii de mărturii ale evreilor care au revenit în aceste țări din lagărele de exterminare.

Inițiativa de față pare deci să vină prea târziu din punct de vedere al gradului de veridicitate a datelor și a evenimentelor consemnate de supraviețuitori. Nu trebuie însă să uităm că există mari deosebiri între cele două societăți: evrei și romi. Evreii "poporul cărții" obișnuit din timpurile biblice să consemneze istoria sa, s-au grăbit chiar înainte de refacerea fizică și morală a supraviețuitorilor și în ciuda marelui tragedii a poporului evreu care s-a soldat cu exterminarea a circa șase milioane de evrei să adune orice mărturie posibilă despre Holocaust, proces care continuă până azi.

Romii, deși nu au procedat la fel, nu au uitat ororile și spaima evenimentelor de atunci. Ele s-au păstrat vii de-a lungul deceniilor în ultimele trei generații sub forma orală neexistând se pare la romii români o tradiție scrisă a suferințelor lor în lagăre. Cunoscând această realitate inițiativa acestui volum de mărturii a întreprins pe martorii care erau prea tineri în anii deportării:

Vă rog să ne spuneți și nouă ca să se știe ca să poată ști și copiii copiilor care au să vină peste timp să ne spuneți cum oamenii aceia când se întâlneau lângă foc seara după ce se întorceau din sat, după ce își vindeau căldările ce povesteau ei?" (Copilul Holocaustului). În cazul romilor este vorba deci de o societate în care tradiția și valorile au fost transmise oral din generație în generație, societate care nu a "suferit" de pe urma literaturii Holocaustului, filmelor documentare sau artistice despre Holocaust etc., păstrând vie suferința bunicilor și părinților deportați, neinclusă din motivul lipsei unei organizări proprii dar și a desconsiderării suferințelor ei în dezbaterile publice despre Holocaust și consecințelor sale. Moștenirea culturală orală în anumite societăți nu este mai puțin importantă decât tradiția scrisă. O dovedesc de exemplu poezia populară sau creația trubadurilor în evul mediu.

Este posibil ca amănunte și date să nu fie precise însă adevărul despre tragedia romilor nu a fost cu nimic alterat în cursul anilor.

Deportarea nomazilor

Deportarea romilor nomazi a început în mai 1942. Deportarea evreilor din Basarabia a început cu circa un an în urmă, la mijlocul lui septembrie 1941, iar din Bucovina la 10 octombrie. Evreii au fost deportați după o campanie de exterminare care s-a soldat cu moartea a zeci de mii, ei știind că sunt duși în Transnistria pentru a fi lichidați dar nu știau în ce fel. Evreii au fost deportați după zeci de ani de intoxicare antisemită a opiniei publice și propagandă de ură contra evreilor dusă de partide și mișcări antisemite. Romii au fost deportați pe neașteptate fără să fi fost considerați drept "un pericol" pentru societatea românească, creștini ca și vecinii lor români, desconsiderați dar nu urâți ca evreii. Autoritățile militare și civile care au deportat pe evrei nu au ascuns că scopul deportării îl constituie lichidarea lor. Autoritățile civile și polițienești care au deportat pe romi s-au străduit să-i inducă în eroare privind scopul deplasării în Transnistria: "au mințit oamenii că o să le dea cai, vite, că vă dau case, că vă dau avere ca să nu mai stați în necazul acesta, în sărăcia aceasta în care muriți de foame, da acolo a fost mult mai rău de noi" (Fuga spre România). Dar nu toți romii erau săraci sau visau să se îmbogățească pe seama altor popoare.

Într-o dare de seamă privind starea de spirit a populației în Basarabia pe luna septembrie 1942 înaintată Guvernământului Basarabiei s-a consemnat că "populația fiind foarte alarmată de trimiterea țiganilor în Transnistria, s-au dat lămuriri că aceasta măsură se aplică exclusiv numai țiganilor nomazi, care sunt trimiși în Transnistria, unde sunt împrăștiți, urmându-se ca să facă din ei o clasă de gospodari așezați și înstăriți"¹⁷. Deportările nu au cuprins numai romii nomazi și observația lui Mihai Antonescu că se opune întoarcerii unora dintre ei și că "**Dumnezeu să fie cu ei**" indicau fără echivoc că deportarea romilor nu s-a făcut cu scopul de a-i împrăști și îmbogăți.

Mulți romi nomazi nu erau săraci și nu sperau să primească ceva de la autorități: "Aveam bani. Am plecat cu bani. Aveam un milion și patru sute de mii când am pornit spre Rusia, și cai, și căruță", a relatat unul din bătrâni. (Mărturii din Transnistria). Și altul a precizat: "Când am auzit că ne duc acolo, ne-am strâns toată averea. Atunci noi nu am avut case, aveam corturi... Pe noi când ne-au dus de aici aveam câte patru, cinci, șase cai. Câte unul din noi aveam aur, tahta, pahare de argint care erau valabile între noi (Niculaiev, lagărul morții). În căruțele noastre, a relatat un alt supraviețuitor "se găsea aur, erau pline cu haine. Ce nu aveau oamenii! Erau bogați oamenii, nu erau săraci" (Mătasea și tifosul). Momentul deportării a rămas viu în amintirea foștilor nomazi deportați în urmă cu 64 de ani și trecerea anilor nu a micșorat câtuși de puțin durerea despărțirii de țară, de modul de viață, de vecini. Toți martorii au ținut minte că deportarea lor a fost ordonată de Antonescu și că el poartă principala răspundere pentru rezultatele ei: "a venit un ordin de la Antonescu căci el era atunci șeful României și a dat un ordin să-i ducă pe romi în

¹⁷Extrase din dosarul nr. 4/1942-1943, Volumul VIII al Guvernământului Basarabiei, USHMM/RG-25004M, Reel 35, p.188.

Transnistria, atunci noi nu am avut case, aveam corturi... (Niculaiev, lagărul morții) "Antonescu trebuia demult împușcat. Demult, că ne-a mâncat de tot" (Desculț prin istorie). Deportarea nu s-a făcut cu forța și convoaiele nu au fost însoțite de mulți jandarmi. Și apoi ce rezistență puteau opune evreii sau romii contra forței organizate a statului? Convoaiele de evrei deportați în Transnistria au fost însoțite de un număr mic de jandarmi. Evreii nu aveau unde să fugă, unde să se ascundă și nimeni nu era dispus să le dea un ajutor. Convoaiele de romi au fost însoțite de 2-4 jandarmi. Evreii și romii nu puteau să dispară în rândul populației. Aveau o înfățișare deosebită. Bărbații aveau părul lung, și ei și femeile purtau îmbrăcămintea lor specifică. Patruzeci de căruțe erau păzite de 2-4 jandarmi care îi însoțeau "din post în post".

Trecerea Nistrului

Convoaiele de romi nomazi în căruțe au ajuns la Nistru fără pierderi omenești. Convoaiele de evrei au fost duse la Nistru după ce zeci de mii de evrei au fost împușcați sau muriseră de foame, chinuri, maltratări și după o internare în lagăre timp de două luni (iulie-septembrie 1941). Evreii își dădeau seama că sunt duși să moară, romii încă nu. Dintre toți cei interviați doar unul a relatat că la Nistru a înțeles că ceva nu e în ordine: "Am ajuns la Nistru. Până atunci n-am știut ce o să pățim. N-am știut. Că mergem și ne întoarcem. Când am ajuns acolo, la Nistru, am spus: **"Bă, aicea [e] gata cu noi"** (Mărturie din Transnistria). Romii nu aveau nici un lider sau o organizație care să fi încercat să intervină pe lângă autorități să renunțe în ultimul moment la deportare⁸. Evreii aveau Federația Uniunilor de Comunități Evreiești și pe liderul lor recunoscut, Willy Filderman care a fost primit în audiență la Antonescu la 7 septembrie 1941. Președintele Comunității Rădăuți, Isidor Pressner, a trimis, la 22 octombrie 1941, din Atachi, un apel disperat lui Filderman să ne salveți din situația disperată în care ne aflăm, implorându-l să intervină imediat pentru a evita transferarea rămășițelor comunității sale în împărăția morții din Transnistria. Deportarea în Ucraina, scria Pressner în scrisoarea pe care a reușit s-o trimită pe ascuns la București, contra mită, este fără destinație, fără țintă... într-o direcție necunoscută. Mulți dintre membrii comunității au fost deja deportați, sute au murit, mulți alții au înnebunit și unii s-au sinucis, a adăugat Pressner. Nu suntem în măsură a vă arăta prin această scrisoare întreaga jale a noastră și situația în care ne aflăm. Un singur lucru este cert. Dacă nu vom fi salvați imediat [subl. în orig.], nu va supraviețui nici unul. Scrisoarea a ajuns la Filderman dar nu se putea face nimic⁹.

Nici o intervenție nu i-ar fi salvat pe evrei și pe romi de deportare pentru că aceasta era dorința, planul și ordinul lui Antonescu de a "omogeniza" națiunea română.

⁸Exista o Asociație a Romilor din România înființată în anul 1933 dar după cât știm nu a intervenit pentru oprirea deportărilor în mai 1942 când au început. Vezi Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, Editura Enciclopedica, p.129-130.

⁹Scrisoarea lui Pressner, M. Carp, *Cartea Neagră*, III, București, 1947, nr. 161, p. 314 -315.

Jaful la trecerea Nistrului

Romii au fost jefuiți de jandarmi la fel ca evreii. Jandarmii căutau aur, argint, bani. La trecerea Nistrului jandarmii și trimișii Bancii Naționale a României (BNR) au confiscat de la evrei actele de identitate, actele de proprietate, diplome de studii și meserii, carnete militare, bani, bijuterii, valută, obiecte de valoare etc. Amploarea confiscărilor a tot ce se afla în proprietate evreiască (numerar în lei, valută, aur și monede de aur, argint și obiecte de cult scumpe, opere de artă, bijuterii de tot felul, diamante și alte pietre prețioase, conturi și economii bancare, hârtii de valoare, polițe, polițe de asigurare ș.a.) sau a romilor nu este cunoscută, atât din cauza împrejurărilor cât și fiindcă a fost bine ascunsă de către conducerea BNR, în conformitate cu politica ei de a nu lăsa nici o dovadă scrisă despre imixtiunea băncii în acest jaf. Mulți romi și-au ascuns monedele de aur și argintăria în căruțe: "Au venit jandarmii și au început să scoতোcească prin căruțe. Și scotocesc. Cine a avut aurul mai ascuns, au mai trecut cu aurul... care a avut aurul ascuns în oiștea căruței și în scândura de jos nu a mai putut umbla la el să îl scoată de acolo să îl ascundă mai bine. Așa am trecut" (Desculț prin istorie). Convoaiele de romi nomazi au fost reținute la Tighina pe Nistru până ce autoritățile s-au convins că au depistat tot aurul și banii romilor. Nu toți banii au fost confiscați de BNR: "Au venit la mine colonei, căpitani .Eu eram pârât că aveam bani. Dar eu banii îi dădusem la altcineva în căruță și mi le ascunsese. Măi, cum te cheamă? Traian Grancea din Porumbacu de Jos, județul Făgăraș. Câți bani ai ? (Mărturie din Transnistria).

O parte din banii confiscați de delegații BNR - partea care nu a fost furată de jandarmi și de funcționari ai BNR au fost preschimbați în ruble la o rată de schimb derizorie, ruble care în Transnistria trebuiau din nou schimbate în mărci de ocupație germane (RKSS) - moneda "oficială" a Guvernământului Transnistriei. Aceste măsuri au constituit de fapt jaf oficial al averii romilor în folosul Statului Român.

"La podul Nistrului...am stat două săptămâni de ne luau aurul și luau tot ce găseau bani românești și ne dădeau bani din ăilalți rusești când treceam dincolo" (Valea Plângerii). Percheziționarea oamenilor și a bagajelor s-a făcut la evrei cu brutalitate, în bătăi, chinuri și chiar împușcări pentru a-i înfricoșa pe deportați. La romi, cazurile de împușcare au fost mai rare dar și ei au fost terorizați pentru a-și lăsa averea pe loc: "auru' care ni s-a luat la trecerea atunci în 1942, la cum îi spune? Cum sunt aștia acuma la vamă. La Nistru unde a împușcat pe țiganu' ăla al nostru. Atuncea s-a confiscat și auru' nostru și banii de la noi" (Valea Plângerii).

(La fel ca evreii în 1941 și romii în 1942 au încercat să salveze parte din avut prin toate mijloacele posibile de ascundere în haine, bagaje, la femei etc. Jandarmii și trimișii BNR cunoșteau deja toate trucurile de la deportarea evreilor. Dar nici un evreu nu a conceput metoda folosită de un număr de romi pentru a împiedica confiscarea avutului lor: "Acolo [la Tighina], oamenii își îndoiau galbenii mari în patru, luau un pic de apă în mână și le înghițeau cu mămăligă, mai cu un pic de pâine, cu ce aveau și ei. Care a avut aur l-a înghițit în el, care nu a avut, nu a avut. Cine a avut îl prindea și pe gulerele pantalonilor

și al hainelor. Le-am înghițit și când ne-a dat drumu' am trecut dincolo Nistru" ((Valea Plângerii).

Actele de proprietate nu-i interesau pe trimișii BNR deși mulți romi luaseră cu ei acte de proprietate de terenuri și case. Autoritățile nu mai credeau că acești romi vor reveni vreodată în România.

O parte dintre bunurile ascunse de evrei au fost găsite în bagajele și boccelele deportaților, transportați cu trenurile la Atachi și la Mărculești și constrânși, prin diferite metode, să le predea. În raportul unei comisii înființate la ordinul lui Antonescu s-a stabilit în mod oficial că bagaje rămase "au fost depozitate prin grija jandarmilor și organelor B.N.R. la Atachi și Mărculești"¹⁰. În aceste bagaje au fost găsite mai ales obiecte de valoare, bijuterii și numerar; parte au fost transferate B.N.R. și mare parte au fost repartizate instituției de asistență cunoscute sub numele Consiliul de patronaj în fruntea căreia s-a aflat soția Conducătorului, Maria Antonescu. Documentația privind destinația banilor, aurului, argintariei și obiectelor confiscate dela romii nomazi încă nu a fost descoperită.

Confiscarea cailor și a căruțelor

La conferința administrativă a perfectilor din Transnistria care a avut loc la 13 august 1942, la Tiraspol, guvernatorul Alexianu a spus: "Țiganiile care au fost primiți acum vor fi repartizați în sate și puși pe muncă. Cei ce fură, vor fi sancționați pe loc. Caii și căruțele li se vor lua, și vor fi date la colhozuri. Nimeni nu mai vagabondează. Evreii, de asemenea vor fi puși toți să muncească: nu se va da hrană decât în măsura în care lucrează".¹¹ Deportarea romilor nomazi a început în luna mai și s-a încheiat la 15 august. 11.441 au fost deportați. Circa 13.000-14.000 romi stabili au fost deportați cu trenuri în septembrie 1942 împreună cu 6.306 evrei și ei deportați cu trenuri. Confiscarea căruțelor și cailor dela romii nomazi constituia în situația care domnea în Transnistria, așa cum s-a dovedit în toamna și iarna 1941-1942 cu evreii, o condamnare la moarte prin foame, frig, tifos. Confiscarea cailor și cailor era în primul rând jaf: "Numai ce ne pomenim că au venit jandarmii și ne-au luat caii, au luat căruțele, au luat tot, tot... Au luat slăninurile, au luat hainele. Au luat scândurile căruței [cu] aurul ascuns acolo în ele, aveam poli de aur. Au rămas corturile așa pe prăjine și ne-au scos afară din corturi... Cine a putut să își ia galbenii [i-a luat], care nu acuma [le]-au luat. Ne-au dat afară și au luat bărbații și-au dus bărbații căruțele și caii la colective"

"Acolo am lăsat caii noștrii, căruțele noastre, paharele de argint aurul nostru, toate au rămas", a spus altul (Fuga spre România). "A rămas căruța tatălui meu acolo cu cinci sute de galbeni din ăștia în ea. Dădea tatăl meu și săracilor care nu aveau ca să trăiască... Acuma au luat galbenii tatălui meu, le-au luat de pe brecinarul mamei mele unde le avea

¹⁰Raport cu privire la călătoria de culegere de informații referitoare la situația din Basarabia și Bucovina, fără dată (de la sfârșitul lunii noiembrie 1941), Arhiva Chișinău 706 -1 -68. În raport se notează explicit că în locuințele evreilor din Chișinău care au fost transferați în ghetou au rămas obiecte de artă de mare valoare, și nu toate au fost înregistrate. Vezi anexa 1 a documentului. *Idem*, p. 24-25.

¹¹Jean Ancel, *Transnistria, 1941-1942, The Romanian Mass Murder Campaigns*, Tel Aviv University, 2003, Vol. 2, doc 899, p.1056.

cusuți pe brâu, de acolo au luat aurul mamei mele (Antonescu și măgarii). Cei care au sosit mai târziu în Transnistria au aflat de la cei care i-au devansat că de acum înainte au pierdut libertatea de mișcare:

Când ne-au văzut oamenii aceea, ne-au spus: Vedeți unde ne-a adus Dumnezeu, uite cum stăm aici, nu avem făină, nu avem nimic de mâncat. Nu ne lasă jandarmii să mergem în oraș. Așa am stat și noi cu ei împreună. Pe urmă a venit, pretorul acela și a strâns căruțele toate. A luat caii, a luat căruțele, a luat tot. Ne-au luat căruțele și le-au dus la colective" (Desculț prin istorie).

"După ce s-a strâns porumbul de pe câmp, ne-au luat căruțele și caii și ne-au lăsat așa în corturi fără nimica. Nu mai erau căruțe, nu mai aveam nimic. Ne-au luat căruțele și le-au băgat la colectivele statului Ne-au strâns pe toți și am plecat, pe jos ne-au dus. Ne-au dus și ne-au dus și ne-au dus și ne-au dus. Unde ne-au dus? Ne-au dus în Trei Dube [Tridubi]. În Trei Dube, a murit tata în Crivizor [Crivoi Ozero] (Mătasea și tifosul).

Confiscarea cailor și căruțelor însemna că romii rămâneau la discreția coruptei administrații românești din Transnistria, a pretorilor, jandarmilor și a forțelor auxiliare care serveau regimul de ocupație român în Guvernământ: poliția ucrainiană și unitățile de ucigași ale germanilor locali: O fată, Bria, și-a amintit astfel momentul confiscării avuturii familiei și sfârșitul modului de viață rom:

"Ne-au luat, Lumină, căruța, ne-au luat caii. Ne-au luat hăinuțele. Pe mine mă luaseră nemții. Și a plâns mama mea după mine. Să mă fi luat să nu mai pățimesc pe drum. (Mătasea și tifosul). Nu a trecut mult și romii mureau de foame: "De foame, am început să furăm porumb și floarea-soarelui de pe câmp (Desculț prin istorie).

Valea Plângerii sau Regatul Morții?

Județul Golta în care au fost aduși romii în vara și toamna lui 1942 a fost denumit de mine în lucrarea mea despre Transnistria "Regatul Morții"¹² și de supraviețitorii romi "Valea Plângerii". Acolo au fost împușcați sau au murit de frig, foame și tifos în iarna 1941/1942 peste 100.000 de evrei majoritatea ucrainieni dar și din Basarabia.

La mijlocul lui iunie 1942 a fost pompat sânge proaspăt în regatul morții. Un ordin secret semnat de Alexianu îl informa pe Isopescu, că Președinția consiliului de Miniștri a decis să evacueze pe romii din România în Transnistria, și că urma să găzduiască o parte din ei. În acest scop le-au fost fixate patru sectoare de plasare în județul Golta, trei în județul Balta și unul în județul Berezovca; și unul din aceste locuri era Acmețetca¹³. Guvernământul a emis pentru romi directive asemănătoare cu cele stabilite la timpul său

¹²J. Ancel, *Transnistria*, Atlas & Universitatea Tel Aviv, București 1998, p.123 (vezi capitolul 3, p.123-217).

¹³Comunicare secretă a guvernatorului Alexianu privind decizia de a deporta țigani și locurile de plasare în județul Golta, 16 iunie 1942, care sunt: Tridubi; Crasnenco, Vituldov Brod Ahmețet, Novocantacuzenco, (Arhiva Nikolaev, 2178-1-31, p. 78). Romii au fost trimiși și în județele Balta, Berezovca și Oceacov.

pentru evrei, în ceea ce privește mijloacele de existență și formulările lui Alexianu, profesor de drept, exemplifică o folosire cinică a limbii române pentru o eschivare de răspundere morală: "Luați măsuri, ca la ajungerea acestora [a romilor] în zonă să li se dea posibilitatea de cazare, de muncă și agonisirea hranei pentru viitor. Operațiunea începe în luna iunie pentru a li se da posibilitatea de instalare pe timpul iernii și agonisirea mijloacelor de trai pentru iarna viitoare¹⁴."

Romii au fost plasați oarecum la fel ca evreii și au fost jefuiți în același fel de către aceiași oameni¹⁵. Ei au sosit în Regatul Morții sau în "Valea Plângerii" relativ sănătoși, dar la mai puțin de o lună de la sosire, medicul militar al județului, căpitanul Dumitru Tomescu, i-a definit într-un raport către prefectură, drept noua plagă a județului. Doctorul a vizitat Domanevca, Bogdanovca, Acmețetca, Novo-Cantacuzenco (Novo-Cantacuzino) și alte sate, și a constatat că "țiganii, noua plagă a județului, nu primesc hrană... starea lor igienică este dubioasă și dacă la aceasta adăugăm foamea, ei devin un pericol iminent de izbucnire a epidemiilor¹⁶". Și într-adevăr, epidemia de tifos a izbucnit în cele trei județe în care au fost aduși romii, cu aceeași intensitate, în aceleași împrejurări și din aceleași motive în care a făcut ravagii cu un an înainte printre evrei. Guvernământul Transnistriei și armata română, care între timp au înființat o rețea de centre pentru prevenirea și tratarea epidemiilor, n-au învățat nimic, sau, mai precis, n-au vrut să învețe nimic atâta timp cât era vorba de evrei și de țigani. Prefectul județului Berezovca, Leonida Pop, a raportat în septembrie 1943 că toți romii care au supraviețuit în județ sunt goi și desculți... fără haine, fără cămăși și fără încălțăminte, și a cerut să se colecteze pentru ei îmbrăcăminte în România.¹⁷

Pentru romi "Valea plângerii" a fost de fapt fiecare sat, cătun, câmp, vale unde au fost băgați în bordeie, fără geamuri și fără uși, fără coș pentru fum, fără lemne de încălzit, fără cel mai elementar mobilier, cu paturi de pământ, bordeie săpate în grabă din ordinul autorităților cât mai aproape de Bug, cât mai aproape de moarte. După jaful la plecare, jaful la trecerea Nistrului, jaful căruțelor și a cailor, confiscarea banilor a urmat transformarea romilor în șerbi ai statului român, șerbi ai Guvernământului Transnistriei care trebuiau să muncească pe câmpuri, în fostele sovhozuri devenite ferme de stat românești sau în kolhozuri - gospodării colective sovietice care nu au fost desființate de autoritățile de ocupație românești.

În amintirea romilor, Valea Plângerii este locul în care romii au suferit de foame, frig, tifos, unde le-au murit bătrânii, copiii, unde le-au fost batjocorite femeile și fetele deseori ucise în chinuri, unde au fost lăsați fără alimente și au fost nevoiți să fure de pe câmpuri

¹⁴Comunicarea secretă a comandantului jandarmeriei către prefectul județului Golta, 16 iunie 1942. Idem, p. 77.

¹⁵Jafurile comise de funcționarii prefecturii asupra romilor au fost consemnate și în Actul de acuzare. Ispescu a fost nevoit să-i folosească pe jandarmi, deoarece țiganii s-au împotrivit să predea prefecturii caii și căruțele lor; în cele din urmă, caii și căruțele au fost transferate colhozurilor și sovhozurilor. „Ei au murit ca muștele” (*Actul de acuzare*, p. 76). Hotărârea de confiscare a căruțelor și cailor a fost a lui Alexianu și a avut ca scop „să evite vagabondarea romilor și răspândirea de boli”. Dispoziția lui Alexianu către prefectul județului Balta, 29 iulie 1942. Arhiva Nikolaev, 2178-1-27, p. 150.

¹⁶Raportul medicului căpitan dr. D. Tomescu către prefectul județului Golta, 10 iulie 1942. Arhiva Nikolaev, 2178-1-27, p. 150.

¹⁷Prefectul județului Berezovca, Leonida Pop, către guvernatorul Transnistriei, 24 septembrie 1943, Arhiva Odessa, 2361-1-591, p. 51.

dovleci furažeri, porumb, sfeclă și au fost vânați de poliția ucrainiană și de cete de săteni ucraineni sau de germani locali, unde au mâncat scoici, șobolani, pisici și chiar carne de om. Locul acesta care a purtat denumiri diferite a fost în județul Golta sau în orice alt județ în care au fost aduși romii în toamna anului 1942.

„Ne-au băgat în bordeie... Ne-au dus acolo unde ne-a prins frigul. Ei pregătiseră bordeiele pentru noi pe malul Bugului“ (Mătasea și tifosul). „Bordeiele acelea erau numai așa, ca o gaură făcută în pământ, numai așa... Fum mult, fum, fum.. făceam foc în bordeiul săpat adânc în pământ și era fum... Murim din cauza fumului ! (Regina României și Rijina Romilor)

Lumină, nu aveam făină, nu aveam nimic... Plângeam că numai aveam ce să mâncăm... Și mergeam și munceam la kolhozurile acelea și scoteam sfecla și munceam și la cartofi și nu ne dădeau nimica de mâncare și când veneau acasă părinții noștri prindeau scoici și veneau acasă la bordeie și le opăreau și ne dădeau să le mâncăm nesărate și așa, fără nimic, și noi copiii le mâncam și așa și stăteam acasă și ei munceau la kolhozuri, flămânzi, desculți și goi. Care mergea muncea, care nu putea cădea din picioare și murea acolo pe câmp, pe șanț (Romii și armata română). Când găseau cartofi parcă vedeau aurul lui Dumnezeu în fața lor. Căutau iarna pe câmp și mai găseau, scormoneau cu mâinile pământul și mai găseau cartofi îi aduceau acasă și le băgau în foc sau le fierbeau și mâncau. Îi mâncau mai cruzi, mai necopti, mai nesărați. (Valea Plângerii)

Ca și evreei cu un an în urmă, romii au încercat toate mijloacele pentru a supraviețui, pentru a aduce mâncare copiilor, femeilor, bătrânilor. La fel ca evreei cu o iarnă în urmă mulți și-au vândut hainele de pe ei rămânând aproape goi în preajma iernii și înghețând apoi de frig. "Unii vindeau ce aveau pe ei numai să poată trăi" (Valea Plângerii).

"Bostani mâncam și coji de bostani strângeam și mâncam. Ne biciuau și dădeau cu biciurile în noi și dădeau cu corbaciurile din cauciuc în părinții noștri și nu știam unde să ne dăm capul de frică că ne era frică (Fuga spre România).

Pedepsele pentru cei prinși că fură alimente erau teribile: "Luminiță, s-a dus un om de a furat, un băiat tânăr și l-a împușcat și s-a întors înapoi, s-a întors aducându-și mațele în brațe... Și pe mine mă băteau cu fieru' rușii, hitleriștii și jandarmii (Mărturie din Transnistria). Existau însă din vara 1943 ordine scrise privind pedepsirea hoților care pe fondul celor petrecute înainte păreau aproape "umane" - 25 de lovituri pe spate:

"Aveam treisprezece ani, mergeam pe paisprezece. Mergeam în sat. Mă prindeau jandarmii și mă băteau să mă ierți câte douăzeci și cinci la fund. Unul stătea pe picioarele mele și unul stătea pe capul meu și așa ne băteau când mergeam noi copiii în sat să cumpărăm cartofi (Desculț prin istorie). "Copiii aruncați pe drumuri, nu mai știu câți mureau de foame. Aruncau copiii și rămâneau așa pe drumuri vii. Și copilașii mei au rămas acolo. Și pe mine mă băteau cu fieru' rușii, hitleriștii și jandarmii (Mărturie din Transnistria).

Bordeiele blestemate au devenit în cumplita iarnă 1942/1943 morminte comune pentru sute și mii de romi nomazi. Aceasta a fost metoda românescă de lichidare a romilor care fusese aplicată cu un an în urmă contra evreilor: indiferență față de soarta lor și nu execuții sau camere de gazare. Doar prefecturile, pretorii și posturile de jandarmi știau ce se va întâmpla în iarna rusescă cumplită cu oameni lăsați fără haine, alimente și căldură:

Mureau de foame. Stăteau după bordeie. De dimineață, când am ieșit afară din bordeie, îi găseam pe bordeie, stăteau rând. Și unde se pusese pe o parte să adoarmă, acolo înțepeniseră, până de dimineață, că se pusese o zăpadă, un viscol, și i-a strâns, i-a strâns definitiv frigul. Au murit, au murit, au murit. Mai plângeam, mai zbieram, mai ne necăjeam, mergeam la neamurile noastre. Ne uitam la ei, la cei morți care erau rude. Mergeam și ne găseam neamurile, pe unchii noștii, pe mătușile noastre, ai noștri. Toți nepoții morți acolo grămadă. Caii și căruțele le luareseă. Am rămas așa fără să știm unde ne-au dus (Apa morților). "Oamenii batrâni au murit mai mult acolo în Bug. Acolo, au murit săracii că nu aveau ce să mănânce. Acolo erau gropi unde luaseră [săpaseră] oamenii de puseră peste bordeie și acolo le [îi] băgam numai prăvăleam pământ peste ei" (Marturii din Transnistria).

Apa Bugului în care în iarna 1941/42 jandarmii și slujbașii ucraineni ai Guvernământului aruncau cadavre de evrei înghețați sau careureau de tifos trezind protestele germanilor a servit romilor în iarna 1942/43 apă de băut. Solidaritatea umană și națională s-a prăbușit la romi la fel cum se prăbușise pe aceleași locuri și la evrei reduși la o stare de animalizare și îndobitocire din cauza foamei și indiferenței totale față de soarta lor. Supraviețuitorii romi au fost conștienți de faptul că autoritățile românești au fost vinovate de această situație:

"Ne-au dus pe malul Bugului. Care a ajuns la bordei, a luat bordei. Care nu a apucat să ia, a murit până de dimineață din cauza gerului. Au înghețat de frig și au murit cu copilașii în brațe, au murit mulți oameni. Doamne ferește! Unde am ajuns acolo s-au băgat și câte cinci familii într-un bordei până mâine, când s-a făcut ziuă. Când s-a făcut ziuă, strigau oamenii care mai de care: Care trăiești, mă? Care mai trăiești? Unde ești, mă? Și atunci ei strigau de acolo. Și a lui cutare copil a murit, a lui cutare femeie a murit la cutare... Nu mai erau. Rușii care ne aduseseră plecaseră, numai erau căruțele cu ei (Mătasea și tifosul).

În noiembrie și decembrie 1941, evreii deportați în lagărul Bogdanovca care nu reușeau să intre în cocinele de porci,ureau noaptea înghețați de frig. Mortalitatea ajunsese atunci la 500 de evrei pe zi. Romii nu au cunoscut tragedia evreilor de pe aceleași meleaguri dar mărturiile lor constituie o repetare a tragediei evreiești. Autoritățile românești nu s-au schimbat și știau care va fi rezultatul lăsării romilor în voia soartei: "Au murit mulți și când ne-au băgat în bordeie căci rămăseseră mulți afară și au murit în gura bordeiului. Stateau ca oile. Au murit, era mare patimă... (Luna și Deordi).

"Oameniiureau acolo câte șazeci, șaptezeci pe zi. De ceureau? Mureau de foame,ureau de sete șiureau mai mult de foame. Rușii prindeau niște șoareci mari care trăiau în pământ, îi curățau și îi făceau tocană, apoi ni le puneau pe farfurie și ni le vindeau. Noi, ce era piscă, câine, ca să nu murim, eram obligați să mâncăm. La urmă neureau copiii (Niculaiev, lagărul morții).

Spre deosebire de evrei, romii nu au cunoscut numele prefectului județului Golta, Modest Isopescu, sau a subprefectului Aristide Pădure și al pretorilor care i-au chnuit, jefuit și omorât. Iată un fragment dintr-o mărturie:

"Jandarmii, românii, erau buni cu dvs.?"

Da de unde să fie buni. Era un prefect vlah, ăla ne-a mâncat banii, mulți bani.

Cum îl chema?.

Apăi eu mai știu? Prefect, eu știu cum îl chema?... **Îmi era frică să întreb**" (sublinierea mea, JA). "Șefu care îl aveam în județul Golta, criminal. Criminal mare. Te omora, criminalul (Mărturie din Transnistria). "Criminalul" a fost nu numai prefectul Isopescu, ci orice pretor român care avea putere de viață și moarte asupra romilor și a evreilor. Numele lor este sinonim cu definiția de criminal de război.

Ca și evreii, romii nu mai erau considerați ființe umane și puteau fi omorâți de oricine avea o armă sau îndeplinea vreo funcție. Romii nu știau că "rușii" care - omorau faceau parte din poliția auxiliară ucraineană înființată de români și că "hitleriștii" erau germani locali care făceau parte din unitățile de ucigași înființate de SS cu aprobarea Guvernământului: "Apoi omoruri omorau rușii, (poliția ucrainiană) omorau hitleriștii (germanii locali). Omorau și pe jidani ai noștri români. Hitleriștii mergînd pe drum te împușcau" (Mărturie din Transnistria).

„Și românii ce vă făceau, românii jandarmi?“

Românii, ia, ne omorau de tot. Păi erau acolo treizeci și trei de jandarmi care erau în comună și vreo treizeci de dulăi din ăia mari pe care îi puneau pe noi de ne omorau (Mărturie din Transnistria).

Tifosul exantematic

Evreii care au fost deportați din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi nu erau contaminați de tifos când au fost deportați în Transnistria. Nici romii. Medicii evrei deportați au încercat în zadar să lupte în prima iarnă cu flagelul dar fără medicamente nu aveau nici o șansă să salveze de la moarte oameni slabiți de foame și înghețați de frig. Romii au venit fără medici și fără să-i pese cuiwa în România de soarta lor. Au murit în masă la fel ca evreii în iarna '41/'42. Mărturiile evreilor sunt valabile și pentru soarta romilor în iarna '42/'43: "Am văzut oameni în ghearele morții, cu fețe palide, ca de ceară, oameni "îmbrăcați" în zdrențe, abia legate pe lângă ei, tremurând de frig. Iarna era foarte aspră¹⁸.

"Și pe străzi se vedeau cadavre ambulante - oameni cu masca morții pe față", după expresia altui martor. Foametea și epidemia au schimbat caracterul și comportamentul oamenilor. Instinctul de conservare a pus stăpânire pe toți. "Sufletele s-au împietrit. Erau oameni care nu-și primeau în casă nici cele mai apropiate rude, de teama epidemiei. Pe străzi se târau oameni sfrijțiți, extenuați, care păreau niște umbre, și erau îmbrăcați în zdrențe¹⁹. Cea mai înfiorătoare imagine era cea a copiilor orfani care cerșeau din ușă în

¹⁸Mărturia lui Zeilig Așher Hoffer din Vijnita, Tel Aviv, iulie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1453, p. 20.

¹⁹Mărturia lui Hana Fessler, din Suceava, Petah Tikva 1957, Ibid, 03-761, p. 6. p. 6. Cine putea, își vindea hainele țăranilor ucraineni în schimbul hranei, și de aceea erau îmbrăcați în zdrențe.

ușă: oamenii nu-i lăseau în casă, pentru că erau purtătorii virusului de tifos. Parcă și azi mai aud vaietele jalnice și rugămintele copiilor de la ferestre: doamnă, doamnă, dați-mi ceva de mâncare. Aveți milă. Copii cu amprenta morții pe față stăteau lângă ferestră și cereau pomană. Și după câteva ore zăceau morți pe sania cu cadavre²⁰.

Cu ce se deosebesc mărturiile romilor de cele ale evreilor?

"Luminiță, știi cum mureau oamenii? De foame și plini de păduchi mureau, și de tifos... Din cauza sărăciei și a mizeriei ne-am umplut de tifos... Mâncau din noi păduchii și umblau pe noi cum arunci nisipul pe om că nu aveam ce mânca și mureau. Mergeam să îngrop pe unul și puneam în groapă șase... În pământ, fără copârșeu, fără nimic. Ca pe animale" (Mărturii din Transnistria).

Situația din Grasnencoe pe Bug (sau Grasnianca, cum o pronunțau romii), descriptă de de Buzdugan și de soția sa Marica au fost valabile și pentru evrei:

"Și s-a pornit un viscol în noaptea de Sfântu' Dumitru, o zăpadă, o nenorocire, atâția copii au murit, atâtea femei care mai erau bolnave, atâtea bătrâni. Atâtea morți erau, de călcai pe ei, uite așa. Când a dat frigul ăla în ei au înghețat... peste o săptămână ceolovicii (ucrainienii locali, JA)... veneau cu săniile de colective de strângeau copiii, bărbații, femeile. Adunau morții de prin toate părțile... le înfigeau câte o sârmă aicea în gât și le trăgeau până la căruță. Acolo era o groapă, locul unui bordei mare care rămăsese neacoperit și neterminat, o groapă cam cât e camera asta de mare și îi aruncau acolo... Gropile erau și ele bordeie dar nu erau acoperite. Erau așa neacoperite. **Marica:** Mâncau câinii pulpele femeilor, fugeau cu carnea în gură așa pe drum... Oamenii unde cădeau, acolo înțepeneau și mureau, nu mai știam de ei, căci unde cădeau acolo mureau (Desculț prin istorie).

Câinii vagabonzi părăsiți de stăpânii lor în timpul războiului se adunau atunci în cete și se năpusteau pe vii și pe morți. Ei s-au hrănit cu carne omenească aflată din belșug în ghetourile evreiești și "coloniile" romilor. Mormanele de cadavre de evrei morți de tifos și de foame și înghețați care s-au adunat în lagărul Domanevca în decembrie 1941, deoarece nu puteau fi îngropate în pământul înghețat atrăgeau câini vagabonzi din orașul și din împrejurimi: "ei mâncau zi și noapte carne de om și rodeau oase de om spre bucuria polițiștilor ucraineni care făceau glume pe seama acestui subiect²¹."

Rut Glasberg, o fetiță de 13 ani din Cernăuți, a notat în 1942, în românește, în jurnalul ei. În camera aceea am rămas singuri, fiindcă din 30 de oameni câți erau acolo au rămas vii numai mama și cu mine și alte două persoane, restul au murit toți. Cred că era tifos exantematic. După două săptămâni, a murit și mama... Două săptămâni a zăcut afară moartă. Câinii veneau și rupeau bucăți din carnea ei. Când mă duceam după căruța care lua morții, era întotdeauna plină până-n vârf și se mai înfigeau la margine patru

²⁰Mărturia lui Zeilig Așcher Hoffer, p. 21.

²¹Ehrenburg ș.a., *Cartea Neagră*, București, 1946, p. 101.

bețe lungi ca să poată încăpea mai bine morții. De vreo 50 de ori se ducea și se tot întorcea de la cimitir ca să adune morții. Groparul îmi spunea mereu că nu are timp și de-abia după două săptămâni a venit s-o ridice pe mama.²²

Am redat aceste exemple pentru a sublinia că romii nu au inventat spaima câinilor care mâncau carne de om.

Un cuvânt inventat de romi în Transnistria rezuma toată amploarea tragediei lor: "**mortărie**". Mortaria era groapa comună în care se aruncau de-a valma sute de cadavre. Mortării de acest fel au existat și la evrei în pădurea Cosăuți, la Moghilev, Șargorod, Berșad și în ghetourile de lângă Bug.

"Du-te și aruncă-l în mortărie" (pe un copil nou născut), a spus un părinte fetei sale pentru că nu avea cu ce să-l hrănească. "Când a spus „du-te și aruncă-l în mortărie“, sora mea nu voia și a început să plângă... groapă era atât de adâncă și acolo erau mulți oameni de ai noștri, înțepeniți de foame, de necaz, de tifos (Copilul Holocaustului).

"Groapa" fără coordonate geografice care a înfricoșat copila romă se asemena cu groapa din pădurea Cosăuți din Basarabia din octombrie 1942, văzută de un evreu deportat în mai 1942:

În această pădure am văzut scene oribile: morminte deschise ale multor evrei, schelete care erau aruncate unele peste altele. Peste vale s-au năpustit câini și un miros pestilent se împrăștia. Imaginea colinei din pădurea Cosăuți a avut asupra mea o influență extrem de puternică, deoarece știam că surorile și frații mei se găsesc printre victime²³.

Romii care au supraviețuit spaimii Transnistriei, ca și evreii care s-au întors din lagărele de exterminare, nu sunt siguri că cei care îi ascultă pot percepe cele întâmplate în urmă cu peste șase decenii: "**voi nu puteți înțelege ce vă spun eu acum**" (Valea Plângerii).

Soarta femeii și fetei rome

Acest aspect al tragediei romilor în Transnistria nu a fost cunoscut până acum și a fost ascuns de romi din motive lesne de înțeles la fel cum s-a întâmplat la evrei cu toate că la evrei a fost amintit imediat după căderea regimului antonescian. El face parte integrantă din hotărârea conștientă a regimului românesc de a elibera de orice opreliști morale și juridice pe jandarmi și pe cei care au slujit regimul românesc de ocupație în Transnistria privind tot ce se referă la modul de a trata pe romi, averea, precum și însăși ființa lor. Cei mai mari criminali în această privință au fost polițiștii ucraineni care au fost lăsați de capul lor. Înjosirea tinerei rome nu a fost percepută ca o crimă ci drept o recompensă. Dar nu numai de viol e vorba. Femei rome au fost ucise fără milă în căutare de monezi de aur, bani etc. Deși de multe ori nu aveau nici un fel de valori la ele. Refuzul de se lăsa violată se termina ca și la femeile evreice cu moartea în chinuri.

²²M. Mircu, *Pogromurile din Basarabia*, București, 1947, p. 36.

²³Mărturia lui Zeev (Wolf) Milrad din Rădăuți, sudul Bucovinei, Arhiva Yad Vashem 0-3/1486, p. 6-7

Femeia romă a fost considerată o pradă de război, și aici se termina comparația privind comportarea jandarmului și slujbașului român față de femei de alte naționalități - rusoaice, ucrainene ș.a. Jandarmi români au violat și femei neevreice, în orice loc au ajuns, dar în ce privește evreicele și romele, era clar că au fost condamnate la moarte și poți să faci cu ele tot ce-ți trece prin cap, deoarece aceste femei încetaseră să fie considerate drept ființe umane și oricum erau sortite morții. Este o dovadă și de bestializare generală a unui regim de ocupație și a unor indivizi din diferite nații - români, ucrainieni, ruși și chiar germani locali, debarasați de orice restrângere sau îngrădire morală, juridică, creștină.

Un alt aspect al acestui subiect este legat de atitudinea față de teoriile rasiste în România lui Antonescu. Națiunea română nu a fost definită atunci ca o națiune pură din punct de vedere rasial, ci ca un popor care s-a format pe baza unui trecut comun, limbă, sânge și creștinism. Violarea unei tinere evreice sau rome nu era deci considerată drept o lezare a purității rasei românești sau o înjosire a bărbatului care a violat ci ca o comportare naturală pe timp de război și o altă formă de înjosire a evreilor, iudaismului și romilor.

Această crimă a fost o crimă colectivă comisă de toate națiile din Transnistria pentru că regimul românesc nu-i mai considera pe romi ființe umane. Au participat la înjosirea femeii rome români, ucrainieni, ruși, germani locali și orice slujbaș al Guvernământului. Romii nu știau cum să distingă între națiile care le-au asuprit în afara de români. "Românii umblau după femeile noastre", a spus unul din supraviețuitori. "Și românii ce vă făceau, românii jandarmi? Românii, ia, ne omorau de tot (Mărturii din Transnistria).

Femei și fete rome în căutare de mâncare, găsite de "ceoloveci" (ucrainieni în slujba Guvernământului) erau considerate pradă de război: "Unde le găseau nemții [locali] le omorau, și rușii la fel. Le omorau, le pătimeau. Nu mai întrebau: De unde vii? Puneau mâna și, să ierți, le sfâșiau cu mâinile, le căutau să găsească aur așa făceau ceolovecii. Unde nu găseau, le spintecau, băgau mâinile până în burta lor și trăgeau din ea afară. Le sfâșiau din mâini pe femei, le sfâșiau pulpele, le sfâșiau picioarele. Le omorau, le strângeau de gât. Unde rămânea una oleacă mai înapoi (Smaranda și bătrânul).

Orice încercare a bărbatului de a opune rezistență se termina de obicei cu moartea lui: "Când iei nevasta de la bărbat să-ți bați batjocură față de ea. Îl băteau și își băteau joc de el, îl omorau. De vedeau fată mai frumoasă fecioară, puneau mâna și ea nu avea nici o putere și o siluiau" (Mărturii din Transnistria). "No, povestea mama mea și tatăl meu că veneau nemții și rușii ce erau ăia și pe toate femeile ce erau tinere le luau și le duceau pe câmpuri ca să-și bată joc de lel, le băteau, își băteau joc de ele și le lăsau acolo ("Fuga spre România p.3).

Ca și evreii, romii care au rămas în viață au încercat să ascundă acest aspect al degradării lor: "Batjocureau fetele mari. Să-ți spun cum le batjocureau? **E rușine să spun despre asta...** Nu este rușine să ne povestiți despre ce a fost acolo" (subliniera mea, JA, - Mătasea și tifosul).

Dar un aspect al acestei înjosiri este deosebit de cel petrecut cu evreicele. Jandarmii și ucrainenii au inventat o formă de distracție specială atunci când ei înșiși nu vroiau să silueze femeile române. Forțarea romilor prinși în sate să întrețină relații sexuale în văzul tuturor fără nici o opreliște când era vorba de mame, surori, băieți, bărbați din aceeași familie. O asemenea formă de înjosire nu s-a întâmplat la evrei:

Unde prindeau jandarmii pe oameni [romi] în sat își băteau joc de ei. Că era fratele tău, că era mama ta, că era tatăl tău, îi puneau să se batjocorească în fața lor.

Și românii ce spuneau ?

Kostea: Românii? Români erau, români erau. Cum să spun? La urmă veneau nemții la bordeie să-și bată joc de femeile noastre... Luau fetele mari (Mătasea și tifosul).

Rușii erau dați ai dracului. Când vedeau romnea și romi le puneau pe drum să se întindă pe jos și să-și bată joc unul de altul: "iubește pe asta apoi îți dau drumul". Să fi fost mama lui, să fi fost sora lui, să fi fost tatăl, îi puneau rusu' să-și bată joc de ei, era năcaz mare acolo (Romii și armata română).

O formă de chin și batjocorire a fetelor evreice care s-a petrecut în Basarabia la eliberarea ei s-a repetat în Transnistria cu femeile și fetele române dar comisă de ucrainenii:

"Acolo își băteau răs și batjocură de noi, de femeile care erau mai tinere, mai așa, rușii. Își băteau joc de ele până când au ajuns de luat cuțitul și le tăiau sânii roată, uite așa, le tăiau sânii jos. Asta numa' ca să își bată joc de ele, să fie de răsul lor, le tăiau sânii, le băteau și le făceau una și alta. Ceilalți de frică, părinții noștri nu mai mergeau niciunde să ne aducă de mâncare de pe câmpuri și noi muream de foame" (Fuga spre România).

Metodele adoptate de fete și copile române pentru a se sustrage de la viol și înjosire se asemana cu cele folosite de fete evreice. O fata română: "Și ea e bolnavă de frică. Are suferință cardiacă. Și de ea au vrut să-și bată joc atunci acolo în Rusia că era fecioară. Din cauza aceasta ea s-a îmbrăcat bărbătește ca să nu se ia de ea. Îmi povestea de foarte multe ori mama mea. Umbla îmbrăcată în pantaloni ca să nu se dea naziștii la ea (Mărturia din Transnistria).

Ghetoul Lucineț din nordul Transnistriei în care au pierit de tifos, foame și mizerie în prima iarnă aproape jumătate din cei șase mii de deportați evrei, a devenit un centru de distracție pentru unitatea militară românească care a fost postată în vecinătate.

"Soldații și ofițerii români și-au găsit o distracție, făcând din când în când incursiuni în ghetou. Intrau prin case, scoteau fete și femei tinere, pe care le duceau în cantonamentul lor, unde le batjocoreau. Acest lucru devenise direct spaima ghetoului. Femeile se bărbierau pe cap ca să pară cât mai hâde și să scape [de viol], sau se ascundeau pe unde puteau²⁴.

²⁴Mărturia lui Irahmiel Schikler din Cernăuți, Petah Tikva, 7 iulie 1959 AYY 03-1459, p. 7-8.

Canibalism

Canibalism în Europa secolului 20 este mijlocul cel mai disperat de supraviețuire, de neimaginat la evrei sau la creștini sau la orice altă națiune și religie. Totuși cazuri de canibalism s-au întâmplat la evrei în lagărul morții Peciora din județul Tulcin din nordul Transnistriei. Acest lagăr în care au pierit circa 4.000 de evreii ucraineni din județ și apoi și în vara lui 1942 și evrei locali din Moghilev a devenit o pepinieră a morții pentru că până în toamna lui 1942 nu s-a furnizat în mod organizat nici un fel de alimente pentru deținuți. Nu trebuie deci să ne mire că și romii rămași numai cu Dumnezeu au fost degradați în câteva luni la canibalism. Această pagină din suferința romilor nu a fost cunoscută până acum și poate ar fi rămas numai "de uz intern" dacă nu ar fi existat inițiativa de față de a publica mărturiile lor. Un lucru trebuie clarificat de la început. Forma de canibalism constată aici nu este o dovadă a degradării romilor ci a celor care i-au adus în această situație.

Canibalism s-a înregistrat în locurile în care romii nu mai aveau ce mânca după ce mâncaseră șobolani, scoici, câini, pisici - într-un cuvânt orice. Nu toți au recurs la această formă de supraviețuire dar din mărturiile reiese clar că "secretul" era cunoscut de toți:

Și mâncam carne din câini Tăiam carne din câini și mâncam. Nu aveam ce mânca. A luat un om cu cuțitul și a tăiat din fundul unei femei [moarte], Bina, și a pus pe foc și a mâncat... Acolo este carnea cea mai bună. Tu nu judeci, nu avea ce mânca. Titira? Era altă femeie aia. Pe care au mâncat-o oamenii. Au gătit-o și au mâncat-o (Mătasea și tifosul). „Acolo nu mai erau ruși, acolo nu mai erau jandarmi, acolo nu mai era nimeni, eram numai noi de noi, romi. Când îți murea un băiat, îți murea cineva, îl arunca pe foc și îl frigea apoi îl mâncau. Acela, din băiatul lui nu îți dădea și ție să mănânci.“

“Măi, când ți-o muri și ție, o să-l mănânci și tu pe al tău. De foame, ce nu făceau? De foame, ce nu făceau? Alții își mâncau copilașii când mureau. De necaz, de supărare. Nu mai aveau ce mânca (Niculaiev, lagărul morții).

Retragerea

Guvernul român a încercat până în ultimul moment să împiedice întoarcerea supraviețuitorilor romi pe teritoriul României. Spre deosebire de aceasta a permis evreilor, deportați din Regat să fie repatriați de Centrala Evreilor, dar nu pe evreii care au fost deportați din Basarabia și Bucovina. Generalul Gheorghe Potopeanu, Comandantul Administrației Militare a Teritoriului dintre Nistru și Bug - noua denumire a Guvernământului Transnistriei adoptată la începutul lui februarie 1944 - a ordonat la 9 martie 1944 prefectilor care aveau romi în județele lor ca:

1. Țigani să fie așezați în diferite puncte **cât mai departe de căile de comunicație și cât mai aproape de Bug** (sublinierea mea, JA);

2. Să li se asigure o hrană omenească, să nu fie prea îngrămădiți în bordeie;
3. Să fie plasați la munci agricole pentru executarea planului de lucru, din primavară²⁵.

Ordinul dezvăluie toate păcatele regimului de ocupație român față de romi. Însfârșit se ordona ca romii să fie hrăniți pentru munca depusă și să nu fie "îngrămădiți" în bordeie. Regimul dorea în caz de retragere a guvernământului să-i lase pe romi "cadou" sovieticilor, de aici ordinal de a-i menține cât mai departe de căile de comunicație și cât mai aproape de Bug.

Retrimiterea romilor arestați în România care au evadat din Transnistria a continuat până la începutul anului 1944. Inspectoratul General al Jandarmeriei a emis un ordin circular la 19 aprilie când armata sovietică ocupase deja nordul Basarabiei și Bucovinei ca romii fugiți din Transnistria "să fie oprîți pe loc și puși la muncă"²⁶.

Evadarea individuală a unor romi din Transnistria s-a petrecut din momentul când și-au dat seama că sunt duși acolo să moară. Părăsirea colectivă a avut loc în ultimul moment, în primăvara anului 1944, când se auzeau deja bubuiturile tunurilor sovietice, de multe ori sfătuiți de jandarmi inimoși, contrar ordinelor primite. Această înapoiere târzie s-a transformat într-o mare tragedie necunoscută până acum.

Convoaiele de romi s-au retras împreună cu trupele romane și germane. Germanii nu erau singuri. Ei erau însoțiți de trupe de colaboratori locali - cazaci ruși, eliberați din lagărele de prizonierat germane, care purtau și ei uniformă germană. Acești soldați cunoscuți pe frontul german ca "trupele lui Vlasov" erau soldați extrem de sălbatici, știau că-i așteaptă moartea prin execuție dacă cad în mâinile armatei sovietice și disprețuiau viața civililor - de orice nație, fiind gata să omoare și din plăcere. Autoritățile românești au semnalat apariția lor în județul Odesa spre sfârșitul lui octombrie 1943 când au raportat că au ucis un ofițer român. Supraviețuitorii romi nu știu nici acum cum să-i numească, uneori îi denumesc ruși, alteori germani. "Noi eram proști că mergeam cu nemții pe drum", a recunoscut unul din romi (Valea Plângerii). Vina nu o poartă romii ci autoritățile românești care au încercat să împiedice până în ultimul moment repatrierea deportaților. Coloanele de soldați și de romi au fost bombardate de aviația sovietică (și americană?) "de amestecau pământul cu oamenii" (Valea Plângerii) și omorâți ca și cum ar fi făcut parte din trupe. Trecerea Nistrului înapoi în țară s-a transformat în tragedie pentru cei veniți cu primele coloane militare: "Când am ajuns la Nistru... atât au bombardat americanii, de au rămas numai pietrele. Încolo n-a mai rămas nimic. Au murit oamenii noștri, au murit nemți, au murit români, a murit armata toată (Mătasea și tifosul). Trecerea Nistrului trebuia "plătită" de romii înfomețați cu bani și aur, dacă nu trebuiau să caute altă cale de întoarcere și într-adevăr mulți au pornit pe jos spre sud în căutarea unui pod sau vad de trecere. Trenurile militare în care soldați mihoși permiteau urcarea sau aruncau conserve și mâncare romilor din milă era împiedicată de ceferiști dornici și ei de un câștig: "Ne-au pus oamenii pe vagoane. Care dă câte un galben mic de căciulă să suie la vagon.

²⁵USHMM, RG-31004M, reel 19.

²⁶Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria, Culegere alcătuită, cu Studiu introductiv, de Viorel Achim, Editura Enciclopedică, București, 2004, Vol. II, doc. 615, p.465.

Care nu, a rămas acolo. Strigau oamenii: Luați-ne și pe noi oamenilor! Mergeai și treceai de ei și le lăsați, nu aveai ce face (Mătasea și tifosul). Bande de ucraineni pândeau pe romi și-i jefuiau.

Tancuri germane au trecut peste căruțe cu romi care blocau drumul omorând fără discernământ femeii și copiii: "Ei au trecut cu tancul peste căruța aceea unde erau trei fete mari și doi copilași. A dat tancu' peste ei cum dă mașina aia peste ei și au rămas acolo" (Valea Plângerii). "Nemții", adică trupele de cazaci omorau romi din cruzime și distracție: "Nu aveai voie să stai. Dacă nu mai puteai merge pe drum, puneai pistolul și te împușca neamtu' ca să nu mai pătimești. Era o femeie gravidă... nu mai putea să meargă... A pus pistolu' și a împușcat-o. Peste câteva minute ne-am dus și noi acolo să o vedem și s-au răspicat nemții la noi: „Hai, davai“ ne-au spus „Davai“. La urmă nu ne mai dureau picioarele, mergeam de frică. Șirurile de mașini mergeau pe lângă noi și noi pe lângă ele... (Mătasea și tifosul).

Romii în retragere erau slăbiți, dezbrăcați, desculți, flămânzi, cu copiii mici în brațe. Aprilie 1944 a fost frigos, la început zapadă, îngheț și chiar viscol, apoi ploi și noroi. Și aici s-a întâmplat una din cele mai mari nenorociri care i-au lovit pe romi. Nu au fost capabili să-și salveze bătrânii și o parte din copiii și au fost nevoiți să-i lase pe drum în voia soartei. Iată cum și-au amintit câțiva romi "alegere" pe care părinții lor sau ei însuși au trebuit să o facă la întoarcere:

Unii oameni aveau copiii de după gât, alții care erau mai mari făcuseră bube în picioare, nu mai puteau să meargă și atunci părinții lor le spuneau: **Stai aici pe șanț și așteaptă-mă că îți aduc pâine și apă. Mă întorc înapoi, stai aici că îți aduc să mănânci copile, stai aici.** El nu mai putea să-l ducă, deabia mai putea merge el și nu se mai întorcea înapoi, mergea înainte (Romii și armata română). Au rămas bătrânii. Au rămas copilași mici, le puneau câte o bucată de turtă în mână (Desculț prin istorie). Și nu mai putea mergea sora mea, Lena, am lăsat-o. Am lăsat-o și ea a rămas plângând după noi, zbiera să nu o lăsăm, să nu o lăsăm. Am lăsat-o (Desculț prin istorie). Copila cea mică s-a născut acolo în Rusia, au aruncat-o sub un pod pentru că nu mai erau în stare să o aducă acasă. Pe mine m-au aruncat pe un șanț că nu mai puteau să mă ducă (Fuga spre România). Femeile unde [care] aveau copiii mici, îi puneau jos... Unde erau mai mărișori, de doi trei anișori așa, le spunea - stai aici că mă duc să-ți aduc să mănânci. Și-l puneau colo în drum și el stătea, și aștepta, că se duce să-i aducă de mâncare. Și acolo rămânea. îi lua rusele (Apa morților).

Și evreii din coloanele de deportare au încercat să-și salveze copiii de la moarte, fie prin împingerea lor din convoaie în speranța că vor fi salvați de ucraineni sau plătind sume de bani unor creștini înainte de deparat pentru a-i ascunde, dar puși în fața "alternativei" la care au fost puși romii au preferat să moară cu ei împreună și să nu-i lase. Un copil rom părăsit pe drum mai putea spera să fie salvat, un copil evreu - nu. Nimeni nu poate judeca asemenea fapte.

Mila creștină

Toți marii gânditori ai creștinismului au subliniat revoluția introdusă în creștinism în relațiile între Dumnezeu și om - în comparație cu iudaismul pe care l-au combătut. Puterea lui Dumnezeu conform revelației creștine, susțineau mulți teologi creștini, provine din dragoste, nu din frică de Atotputernicul sau dominare a credinciosului ca la evrei. Filozoful francez Henry Bergson, unul dintre cei mai mari gânditori creștini ai veacului XX a făcut următoarea remarcă în această privință:

Unei religii care era în mod esențial națională s-a substituit o religie capabilă de a deveni universală. Unui Dumnezeu care contrasta față de toți ceilalți - în iudaism - prin dreptate cât și prin puterea sa, dar a cărui putere era exersată în primul rând în favoarea poporului său și a cărui dreptate privea în primul rând pe supușii săi, i-a succedat un Dumnezeu al dragostei și care iubea întreaga umanitate²⁷.

În general toți gânditorii români, indiferent de curente și partide considerau că cea mai importantă caracteristică a poporului român o constituie bunătatea:

Neamul românesc, așezat de Dumnezeu la răscrucea tuturor încercărilor istorice, și-a creat prin credința religioasă o structură spirituală proprie de evlavie și bunătate, păstrată cu sfântă grijă prin datine. Tot ce era în afara de Dumnezeu îl lăsa indiferent.²⁸

Filozoful român Nae Ionescu care a fermecat studențimea legionară și nelegionară în anii '30 prin teorii care eliberau tineretul român de răspundere pentru faptele sale, prin batjocorirea națiunii, obsesia morții etc., chiar el scriind despre creștinism îl defini în primul rând ca "o religie a iubirii, a milei și a iertării". "Cine nu mai cere nimic pentru el e creștin. De-ți va greși aproapele tău, nu de șapte ori dar de șaptezeci de ori câte șapte **Iartă-l pe el**"²⁹. Îndemnuri la întoarcere la valorile creștine de iertare și milă s-au făcut auzite în ajunul izbucnirii războiului: "Să ne purificăm prin ideea creștină făcând din milă și iertare lozinca noastră."³⁰

Evreului i-a fost refuzată mila creștină pe motivul că nu este creștin. Jefuirea averilor și proprietăților evreiești naționalizarea imobilelor evreiești au fost justificate pe principii creștine. După naționalizarea proprietăților rurale evreiești, a declarat Mihai Antonescu, a urmat naționalizarea proprietății urbane evreiești cu scopul de a asigura "o temelie de vitalitate și reconstrucție a Națiunii noastre, prin cinstirea tradiției istorice a naționalismului creștin românesc."³¹

²⁷H. Bergson, *Les deux Source de la morale et de la religion*, Paris, 1932.

²⁸Matieș Sofia Șt., *Credința religioasă ca factor de discipline și solidaritate națională*, Sibiu, 1941, p.16.

²⁹Nae Ionescu, "Despre iertare", *Cuvântul*, 8 decembrie 1940. (sublinierea în text)

³⁰V. P. Nicolau, "Politicul demonic" *Unirea*, 11 iunie 1941.

³¹Raport referitor la Decretul-Legge Nr. 842 din 28 martie 1941, J. Ancel, *Documents*, vol.II, doc. 106, p.361.

Aceste justificări "creștine" barau orice cale de intervenție pentru conducătorii evrei întrucât stabileau că societatea românească se baza pe principii care consfințeau eliminarea evreului. La începutul lunii octombrie 1941 când a devenit clar că Antonescu duce o politică deschisă de exterminare a evreilor din Basarabia și Bucovina și deportare a celor rămași în viață în Transnistria, liderul evreu Filderman, singur, pentru a nu pune în primejdie fizică pe ceilalți lideri evrei - s-a adresat Conducătorului făcând recurs pentru prima dată de singura "armă" care mai rămăsese în arsenalul golit al rezistenței evreiești: "mila creștină"³². Ziare neconsiderate strict antisemite subliniau pe față că "mila creștină nu se aplică evreilor: "Astăzi poporul evreu plânge și face apel la conștiința creștină. Dar e prea târziu"³³. Justificarea lichidării unei întregi minorități se baza în mod deschis și conștient tocmai pe negarea principalei dogme a religiei creștine: **"Peste bord cu toți jidanii. Cum? Nu ne interesează. Mila nu trebuie să existe"**.³⁴

Cei cărora abandonarea unor principii creștine atât de clare le producea totuși o anumită stânjeneală au căutat justificări în însăși dogmele creștine dându-le o nouă interpretare: "Nimeni nu vrea moartea păcătosului dar a sosit ziua când creștinește vorbind păcatoșii trebuie să-și ispășească păcatele".³⁵

Ce păcate au comis romii nomazi față de națiunea și statul român pentru a fi trimiși în Transnistria, pe Bug, să-și "ispășească" păcatele? De ce lor le-a fost refuzată mila creștină că doar creștini erau? Cel care ordonase deportarea romilor dorea, după spusele soției sale Maria, să întemeieze în România creștină o "lume nouă" bazată pe principiile creștinismului:

Mareșalului Antonescu îi sta de multă vreme pe inimă idealul unei lumi noi, el vrea o lume nouă a binelui. Lumea nouă trebuie plămădită cu duh de Evanghelie, cu mireasmă de calitate creștină. Numai fiind înfrățiți prin sprijin și dragoste unul față de altul, vom putea să fim uniți în fața chemărilor națiunii.³⁶

De ce principiile care urmăreau "plămădirea" unei lumi noi "cu duh de Evanghelie" nu au fost aplicate în cazul romilor? Pentru că romii ca și evreii înaintea lor încetaseră să fie considerați ființe umane.

Totuși a existat o deosebire între evrei și romi în ceea ce privește aplicarea milei creștine. Când liderul evreu Filderman s-a adresat la începutul lui septembrie 1942 președintelui partidului național-liberal Constantin I.C. (Dinu) Brătianu rugându-l să intervină la Antonescu pentru a anula planul de deportare a întregii populații evreiești din România în lagărele de exterminare naziste din Polonia, Brătianu a refuzat să intervină pentru evrei dar a înaintat un protest în scris contra continuării deportării romilor:

"Acești cetățeni români... sunt ortodocși ca și românii și ocupă în țara noastră un rol economic important... în preajma iernii ei trebuie să-și lichideze în câteva ore gospodăriile

³²Memoriul lui Filderman către Antonescu, 11 octombrie 1941, Ibid., vol.III, doc 145, p. 234.

³³Ion Iancu_Neajlov, "Ghetouri la Bug", *Opinia Capitalei*, 15 noiembrie 194.

³⁴Dr. Ion Simionescu, "Răfuiala", *România Viitoare*, 13 iulie 1941 (sublinierea în text).

³⁵*Gazeta Țării*, 29 septembrie 1941

³⁶"Statul și duhul creștin", *Timpu*, 4 decembrie 1941.

lor... bătrâni, femeii și copiii sunt aruncați peste hotare în niște regiuni necunoscute lor, în care nu au nici un rost de viață.

Și pentru ce această cruzime?

Ce vină au acești nenorociți?

Ce folos va rezulta din expulzarea lor?

Oare țara românească... are o abundență de meseriași și muncitori?... Nu-mi pot imagina că măsurile ce se iau pornesc din inițiativa sau cu știința Conducătorului Statului".³⁷

Cu mici modificări Dinu Brătianu ar fi putut, dacă ar fi vrut, să înainteze același protest împotriva deportării evreilor.

Autoritățile transnistrene nu au manifestat milă creștină față de romii nici după Stalingrad și nici când începuse să se întrevadă înfrângerea Germaniei naziste pe frontul de est. Subinspectorul general al jandarmeriei din Transnistria, colonelul Iliescu a ordonat la 23 august 1943 să se aplice "25 de lovituri celor ce fug de la muncă" și "25 de lovituri și închisoare celor ce fug din localitățile fixate ca domiciliu", adică celor care refuză să fie sclavi ai statului român.³⁸

Milă creștină au manifestat oameni simplii, soldați români pe front care s-au lovit cu rezultatele politicii de purificare etnică. Sublocotenentul în rezervă Brașoveanu Ioan i-a scris la 23 noiembrie lui Antonescu: "Domnule Mareșal mi-am făcut datoria atât pe front, fiind decorat, cât și în învățământ... de data asta rog însă din suflet să fiu iertat pentru faptul de a vă aduce la cunoștință direct aceste fapte". Ce fapte?

Țigani aduși în Transnistria, între care mulți părinți cu copiii pe front, chiar morți sau părinți pe front, soldați care au fost pe front etc. Din motive, probabil justificate sunt purtați complet dezbrăcați, flămânzi, cu mulți copii, unii aproape morți în brațe. Nu ar exista om care la vederea unui asemenea convoi de 5-600 țigani să nu fie mișcat până la lacrimi. Așa cum sunt îmbrăcați și cum vor putea fi cazați, nu-i așteaptă decât cea mai teribilă moarte: prin frig și foamete.³⁹

Acest român de suflet nu știa că în iarna 1942/1943 mii de romii muriseră de frig, foamete și tifos în împrejurările de care se temea că vor afecta pe romii dacă autoritățile nu intervin. Autoritățile nu au intervenit și romii au continuat să moară. Situația romilor în iarna 1942/1943 a fost descrisă în februarie 1944 de subprefectul județului Berezovca într-o adresă trimisă unui tribunal din România care i-a cerut certificate de deces pentru patru romii din zona sa de jurisdicție:

În luna decembrie 1942 am preluat comunele respective cu o populație de cca 7.500 țigani, aglomerati într-un sat mare [Trihati și micul sat Covalioanca, JA] în care în mod

³⁷Scrisoare a președintelui partidului național-liberal, Constantin I.C. Brătianu (cunoscut mai mult sub numele Dinu Brătianu) către Conducătorul statului, 16 septembrie 1942 (copie), Jean Ancel, *Documents concerning the Fate of Romanian Jewry*. The Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem 1986 (în continuare, Ancel, *Documents*), IV, nr. 104, p. 225.

³⁸Referat al colonelului Iliescu din 23. 8. 1943, Arhiva Yad Vashem din Ierusalim, O-11, dosar 48.

³⁹Scrisoarea Sblt. Ioan Brașoveanu către Antonescu, 23.11.1943, YVA, O-11, dosar 48.

normal locuiau 800-1000 suflete. Spre mijlocul lunii Decembrie [1942] a izbucnit epidemia de tifos exantematic cu care ocazie media morților s-a ridicat zilnic la un număr de cca. 200-250 morți. Aceste cadavre nu puteau fi identificate din cauză că țiganiile le aruncau prin case și grajduri incendiate, stufărie sau pe străzi. Din cauza celor relatate mai sus nu se putea ține nici evidența viilor și nici cea a morților. După încetarea epidemiei au rămas în sat o populație țigănească de cca. 1800-2400 suflete⁴⁰.

O situație asemănătoare în ceea ce privește evidența morților de foame, frig și tifos a existat și la evrei. Legiunea de jandarmi din județul Golta - "Valea plângerii" pentru romi și "Regatul Morții" pentru evrei a raportat încă la 21 martie 1943 după marele prăpăd al romilor din județ că "starea de spirit a țiganilor evacuați eate foarte agitată din cauza lipsei de alimente, boli, frig, etc. și lipsei de interes din partea autorităților pentru îmbunătățirea situației".⁴¹

Lipsa de interes pentru soarta romilor au manifestat-o și preoții misionari care au fost trimiși de Misiunea Ortodoxă Română să conducă o campanie de creștinare a poporului transnistrean⁴². Membrii Guvernământului Transnistriei și autoritățile militare au ajutat preoților la reînnoirea vieții religioase în provincie. Transnistria a fost împărțită în 14 protoierii (județe bisericești), corespunzător cu împărțirea administrativă a guvernământului românesc. În fruntea fiecărei protoierii a fost numit un protoiereu.⁴³

Preoții care au servit în județul Golta unde au fost "colonozați" 9.121 romi (2319 bărbați, 2458 femei, 4344 copii)⁴⁴, majoritatea romilor nomazi, și în special în raionul Domanevca (unde în iarna 1941/1942 au fost uciși aproximativ 100.000 de evrei și au fost arse cadavrele a 65.000 dintre ei), nu au amintit niciodată cuvântul evrei sau romi, nu s-au întâlnit cu evrei sau cu romi, nici măcar întâmplător, și potrivit raporturilor lor nici n-au văzut evrei sau romi. Dar dacă atitudinea lor față de evrei, deși necreștină, mai poate fi înțeleasă, atitudinea lor față de romi este cu totul de neînțeles. Romii erau creștini ortodocși ca și românii, cum a remarcat și Dinu Brătianu, vorbeau limba preoților și se rugau la același Dumnezeu. Preoții "misionari" români erau ocupați în permanență să slujească pe Domnul, să renoveze biserici, să achiziționeze clopote noi, să găsească artiști care să picteze icoane, să împărtășească, să ungă cu untdelemn sfințit (maslu) și să boteze noii născuți și pe cei care n-au fost botezați din cauza regimului anticristului.

Județul Golta a fost împărțit în cinci subprotoierii, și în fiecare dintre ele slujea un adjunct de protoiereu: protoierii Golta, Domanevca, Vradievca, Lubășevka și Crivoie-Ozero. În fiecare dintre aceste raioane bisericești existau atunci lagăre pentru evrei și colonii pentru

⁴⁰Pretorul raionului Landau către Prefectura Berzovca, 7.2.1944, Arhiva Odesa, 2361-1-592.

⁴¹Legiunea Jandarmi Golta către Prefectura Județului Golta, 21.3.1943, Arhiva Nikolaev, 2178-1-57.

⁴²Guvernământul Transnistriei, *Transnistria*, Odessa, 1943, vezi capitolul despre această campanie, p. 75-78.

⁴³Vezi lista conducerii centrale a misiunii ortodoxe române de dincolo de Nistru și lista preoților și parohilor, 1 decembrie 1941. Primul raport al Misiunii ortodoxe Române în Transnistria, trimis guvernatorului, privind activitatea sa din perioada 15 august 1941-31 decembrie 1941, Arhiva Odesa 2242-1-1105, Anexele 1, 2.

⁴⁴Raportul prefectului de Golta, Modest Isopescu către Guvernământul Transnistriei, 7 iunie 1943, Arhiva Nikolaev, 2178-59. Vezi "situația numerică de țigani pe raza Inspectoratului Balta, [județul] Golta la data de 16 septembrie 1943", Arhiva Yad Vashem, O-11, dosarul 48.

romi. În fiecare din ele au fost uciși în iarna 1941/1942 evrei sau au pierit de tifos, foame și frig. În fiecare din ele au pierit în toamna și iarna 1942/1943 mii de romi de foame frig și tifos; în fiecare dintre ele au existat probleme cu înmormântarea cadavrelor.

Localitățile care au servit drept lagăre de tranzit sau loc de exterminare a mii de evrei sau morminte comune a mii de romi au avut onoarea să fie vizitate în luna mai 1943, după toate regulile canonice, de Sfinția sa mitropolitul Transnistriei, Visarion. Mitropolitul a sosit la Crivoie-Ozero restaurat la 29 mai 1943 și a fost întâmpinat de comandantii militari locali.

Raionul Domanevca în care trăiau mii de deportați romi, la Acmetca, Domanevca, Nicolaievca, Victorovca și alte localități, nu s-a bucurat la început de mare atenție din punct de vedere creștin dar activitatea creștină s-a intensificat din iulie 1942, după terminarea arderii cadavrelor evreilor uciși în cele trei mari lagăre de exterminare: Bogdanovca, Domanevca și Acmetca. Acesta era un raion îndepărtat, care se mărginea cu Bugul. Evreii și romii au continuat să fie aduși în raion și în cele șase ferme de stat - foste sovhozuri - care au primit nume românești: „Mareșalul Antonescu“, „Basarabia“, „Duca Vodă“, „Alexandru cel Bun“, „Bogdan Vodă“ și „Moldova“ - unde evreii și mai târziu romii au fost deținuți permanent ca șerbi, alături de muncitori și țărani salariați ucraineni. Activitatea creștină în orașelul Domanevca a fost considerată ca un punct culminant al activității Bisericii.

Orașul Golta și satele învecinate care aparțineau raionului Golta s-au bucurat și ele de o înflorire religioasă. Misiunea ortodoxă s-a străduit mult să refacă viața creștină în județul Berezovca, care a servit drept mormânt comun pentru evreii din Odesa deportați cu trenul și pentru romii aduși în toamna lui 1942 din care la începutul lui 1944 rămăseseră 2.400 din circa 7.500. Misiunea Ortodoxă a bisericii Române nu a observat existența a mii de romi și ei creștini ortodocși în județ.

"Mila creștină" nu a fost aplicată deportaților romi în Transnistria.

Fără Ură și Răzbunare

Pentru orice om cu sentimente religioase, Holocaustul reprezintă o încercare existențială. Milioane de oameni inocenți au fost supuși unor cruzimi înspăimântătoare și unei anihilări sistematice de către regimul nazist, iar în România de către regimul antonescian, în timp ce un Dumnezeu presupus atotputernic, atotștiutor și binevoitor a tolerat faptele în tăcere. Credincioșii s-au zbatut să găsească o cale de a explica Răul suferit de victimele Holocaustului care include un număr masiv de evrei evlavioși în lumina conștientizării Divinității. Cei mai afectați de această ciocnire au fost evreii ultra-religioși, o grupare de comunități a căror ideologie și concepție despre lume (*Weltanschauung*) au fost puse la grea încercare de către Holocaust în mod aparent în urma unei triple trădări: de către Dumnezeu, comunitate și conducere. Tradiția evreilor credincioși presupune că pietatea duce la Mântuire, chiar prin intermediul unor miracole. Cu toate acestea, evreii religioși care s-au înfruntat cu problema Holocaustului - ori prin experiența proprie ori din cele aflate după Holocaust - știu că rudele lor și ei evrei credincioși din Europa de răsărit, au

fost prinși în număr mare în abatorul Holocaustului și nu au avut parte de salvare. Mai mult decât atât: evreii foarte credincioși au constituit ținte mai ușoare pentru călăi, prin îmbrăcămintea lor deosebită, prin înfățișare, practici religioase și chiar ocupații și existența unor familii cu mulți copii, lipsindu-i de acea de mobilitate care le-ar fi permis să fugă și să se salveze de la moarte. Tradiția evreilor foarte religioși încurajează loialitatea față de conducerea rabinilor considerați îndrumători aproape infaibili pentru membrii comunității în materii de mare și mică importanță. Dar tocmai sfaturi nechibzuite din partea multor rabini ultra-ortodoși au jucat un mare rol în decizia de a nu fugi, contribuind astfel în mod indirect la soarta tragică a aproape toată populației ultra-religioase. Pentru cei care au supraviețuit, sentimentul de frică, abandonare și singurătate trebuie să fi fost puternic și total. Deși au trecut șase decenii de la Holocaust evreii credincioși continuă să fie preocupați într-un mod aproape obsesiv cu Holocaustul.

Bazându-ne numai pe mărturiile citite deci pe un material extrem de parțial, se pare, că romii nu au trecut printr-un proces de conștiință și criză religioasă asemanătoare cu cea a evreilor. Dar nici un alt popor nu are o tradiție religioasă atât de îndelungată ca cea a poporului evreu a cărui credință cu o vechime de peste 4.000 de ani i-a creat și identitatea națională.

Romii nu au deschis un dialog cu Dumnezeu și majoritatea lor nu au pierdut credința în creștinism. Unii "s-au apropiat de Dumnezeu" și au găsit calea alinării prin pocăire iar alții, din contră "au gura rea" și "îi batjocoresc pe cei care merg la biserică" (Desculț prin istorie) și prin acesta se aseamănă cu evreii. Mulți evrei care s-au întors din deportare din lagărele naziste și-au pierdut credința și au devenit atei. Se pare că, la romi, cu cât s-au îndepărtat de evenimentul deportării, cu atât a scăzut și sentimental că au fost părăsiți de Dumnezeu. Unul din "Cântecele Bugului" este un act de acuzare adus direct Divinității pentru soarta romilor în Transnistria:

Cobori, Doamne, pe pământ
 Să vezi ce jale ai făcut
 Să vezi ce jale ai făcut
 Câți copii ai omorât
 Câți copii ai omorât
 Și mureau pe lângă garduri
 Cu copilașii în spate
 Pe lângă garduri cum mor
 Cu copilașii în brațe
 Cobori, Doamne, pe pământ
 Să vezi, Doamne, ce ai făcut.
 Câte femei ai văduvit
 Câte femei ai văduvit
 Câți copii ai sărăcit
 Alai dalai da lala!

Că asta nu e poveste

Astea sunt lacrimile noastre (Regina României și Rijina Romilor).

Se pare că romii nu s-au "certat" niciodată cu Dumnezeu și cu trecerea timpului mulți chiar s-au apropiat mai mult decât înainte de Credință și nu-l acuză pe Dumnezeu că i-a uitat, ci percep tragedia lor ca pe o calamitate care nu a putut fi evitată. La fel ca evreei caută pe cât se poate să sfințească memoria celor pieriți: "bătrâniiăștia care mai trăiesc când se întâlnesc și povestesc despre chinurile și necazurile care au fost acolo și cel care are bani cumpără o lumânare și o aprinde pentru mortul lui care a murit în Rusia". Dumnezeu să-i ierte pe toți care au murit! Amin! (Mărturii din Transnistria).

Romii sunt conștienți că vina pentru nenorocirea lor o poartă popoare și instituții: românii, germanii, ucrainenii (rușii), Antonescu, Guvernământul Transnistriei, jandarmi și oameni răi și fără de suflet, indiferent de națiune. Dar spre deosebire de evrei, cei care au depus mărturii țin să-i ierte pe "păcătoși" și nu continuă să-i urască până în zilele noastre. "Ce le transmiteți romilor din întreaga lume?", a fost întrebat unul din romi: "Norocoși să fie toată lumea și poporul lumii tot și să nu mai pățească ce am pățit noi în Rusia, în Transnistria unde am mâncat necaz. Nici dușmanii noștri" (Mătasea și tifosul).

În ciuda suferințelor îndurate, romii care au suferit în Transnistria nu păstrează sentimente de ură față de români, consideră România drept "țara noastră", țin minte ajutorul spontan acordat după întoarcerea din deportare de români, vecinii lor, cu adevărat din "milă creștină" și doresc să trăiască alături de români: "Să trăiască toată lumea, romii și românii, că lângă noi [ei] suntem" (Mărturii din Transnistria).

Majoritatea lor nu au compărut ca martori ai acuzării în procesele criminalilor de război români și în afară de procesul lui Antonescu, soarta lor aproape că nu a fost cercetată până la lucrările Comisiei Wiesel, în parte și din cauza lipsei lor de organizare și coeziune.

Tot ce cer acum este ca puținii romi care au rămas în viață să aibă asigurată o îngrijire medicală și materială care să le asigure un trai adecvat în puținii ani care le-au mai rămas de trăit, "să le scoată suferințele din suflet" (Mărturii din Transnistria). Iertarea criminalilor și dorința modestă de "alinare a sufletului" a fost exprimată în mod excelent de *Traian fiul*: No, apo' dacă statele acelea, noi nu le aducem nici o vină. Erau alte vremuri, altă conducere, aveau altă mentalitate, era Hiclar [Hitler]. Oamenii aceștia de astăzi sunt democrați, oameni ce își dau seama. Ei ar trebui să găsească o soluție adevărată după suferința și necazurile îndurate prin care au trecut ca să le facă și lor un ajutor să le dea alinare în suflet la atâta suferință încât ei să spună: Uite după atâția ani și-au adus aminte că statul german a participat la aceea deportare, și-au adus aminte de noi și nu au uitat suferința prin care am trecut și să ne dea și nouă un ajutor câte zile mai avem (Mărturii din Transnistria).

La care alt martor, *Traian bătrânul*, a adăugat: "Și de la statul român pentru că și el este vinovat de treaba aceasta".

Și într-adevăr unde a fost statul român până acum?

Un singur sentiment este comun tuturor. Indiferența și față de rom ca etnie, față de romi ca victimă, față de rom ca cetățean:

"Aici în țara noastră nu ne mai bagă nimeni în seamă" (Fuga spre România).

Romii și evreii

La cea de a opta conferință a organelor administrative din Transnistria care a avut loc la Odesa la 20 septembrie 1942, Guvernatorul Alexianu a declarat: "Prefecții care au **evrei și țigani**, să organizeze munca lor în orice fel de întreprinderi, în conformitate cu ordonanța și instrucțiunile date. Cine nu vrea să muncească va fi trecut peste Bug, unde sunt primiți"⁴⁵. Această directivă echivala cu o condamnare la moarte. Circa 15.000 de evrei au fost trecuți peste Bug la dispoziția autorităților germane de ocupație și aproape toți au fost omorâți.

În aparență, soarta evreilor și a romilor a fost asemănătoare și cele două neamuri trebuiau să fie conștiente de soarta lor comună. Romii au fost aduși în Transnistria după ce peste 100.00 de evrei cetățeni români și peste 150.000 de evrei ucraineni fuseseră executați de armata română sau de unități germane sau pieriseră de tifos, foame și frig. Ghetourile și lagărele evreiești se înfruntau cu propria lor nenorocire. Mii de orfani continuau să moară de foame și ajutorul din România trimis de alți evrei deabia începea să vină. Nenorocirea deportaților evrei era atât de mare încât nu puteau fi impresionați de nenorocirea altora. "Cum vă împăcați cu evreii?", a fost întrebat unul din martori. "Foarte rău. De ce? Pentru că ei erau pe partea lor și noi eram pe partea noastră. Erau printre ei și care știau să vorbească românește și vorbeau cu noi. Plângeam unul pe celalalt" (Valea Plângerii).

În România, aproape că nu au existat relații între romii nomazi și evrei, dar nici dușmănie, iar cele dintre evrei și romii stabili nu erau dintre cele mai bune, mulți dintre aceștia fiind primii care se năpusteau pe evrei în vremuri de tensiune.

Romii nomazi au fost aduși în localități și zone care erau de fapt morminte comune a zeci de mii de evrei dar nici ei nu au fost conștienți de aceasta așa cum o denotă mărturiile lor. Regimul de ocupație nu făcea însă nici o deosebire între romi și evrei, ambii considerați rase inferioare, aduse pentru a pieri și între timp puse la muncă. Guvernământul Transnistriei a fost cel care a apropiat în unele momente și în unele lagăre, pe evrei de romi. Supraviețuitorii evrei aproape că nu au menționat în mărturiile lor prezența romilor și acest fapt este de înțeles. Cu excepția județului Balta, marele concentrări de deportați evrei se aflau după iarna 1941/'42 în județe în care nu au fost aduși romi: Moghilev, Tulcin, Juguastu (Iampol).

Primele contacte directe între romi și evrei au fost în județul Golta. Șeful serviciului fermelor (sovhozuri) din județul Golta a cerut în iulie 1943 fermelor din județ "ca acolo unde veți observa pe evrei și țigani că se sustrag de la lucru ori simulează anumite boale, veți proceda cu energie, băgându-i imediat la închisoare fără mâncare și ținându-i acolo, până vor consimți să muncească"⁴⁶. Serviciul de informații al jandarmeriei a raportat la 2 iunie că evreilor și țiganilor din județul Golta "nu li se dă hrană de luni de zile... Toți aceștia

⁴⁵J. Ancel, *Transnistria 1941-1942*, op. citat., vol 3, doc. 963, p.1802 (sublinierea în text).

⁴⁶Șeful serviciului fermelor din județul Golta către ferme, iulie 1943, Arhiva Nikolaev, 2178-1-369.

muncesc și li se cere să muncească, căzând din picioare din cauza foamei".⁴⁷

Contacte directe între romi și evrei aveau loc în fermele de stat unde lucrau împreună sub supravegherea unor agronomi români sau responsabili ucraineni. În unul din rapoarte s-a menționat chiar că nu au putut fi hrăniți împreună. În județele Golta și Berezovca soarta evreilor a fost asemănătoare cu cea a romilor aflându-se în unele locuri, spre exemplu la Acmecetca, la ferma Suha Balca din județul Berzovca sau în lagărele de muncă de la Trihati și Nikolaev, foarte aproape unul de altul.

Decizia Marelui Stat Major al Armatei de a pune la dispoziția autorităților de ocupație germane din Ucraina evrei și romi, pentru construirea unui pod peste Bug, la Nikolaev și pentru alte lucrări de interes militar a provocat o întâlnire directă și o soartă comună celor două categorii de sclavi, mulți dintr ei pierind pe loc de extenuare sau uciși de supraveghetorii germani. Armata a cerut pe "toți țiganii valizi între 20-40 de ani" și pe "evreii valizi" de aceeași vârstă⁴⁸. Listele nominale ale acestor evrei și romi pot fi considerate și certificate de deces.

Serviciul sanitar al Guvernământului a raportat în raportul de activitate pe anul 1942 că "răspândirea țiganilor în județ, măsură cu care nu am fost de acord - deoarece prin caracterul lor nomad, constituie un pericol permanent de propagare a epidemiilor - m-a determinat să constituiesc în fiecare raion câte o echipă de deparazitare, care a avut de făcut deparazitarea țiganilor... Medicii evrei din țară sunt repartizați la supravegherea deparazitărilor. Medicii evrei din lagăre au misiunea de a face deparazitări și control sanitar în comuna respectivă".⁴⁹

Medicii evrei din lagăre erau deținuți la fel ca romii iar cei "din țară" erau medici aduși din România în cadrul muncii obligatorii pentru a servi Guvernământul. Medicii evrei și nu cei români au fost cei care au venit în contact direct cu romii. De remarcat că cu câteva luni înainte, evreii erau cei acuzați de răspândirea tifosului și nu romii care încă nu se aflau pe teritoriul Transnistriei. Medicii români ai armatei și ai guvernământului nu-i considerau pe evrei și mai târziu pe romi ființe umane, și în consecință evreii și romii n-au fost incluși în statistica bolnavilor. Unicul tratament pe care toți primiseră ordin să-l aplice, când a fost vorba de evrei, a fost izolarea lor și obligația de a se îngriji de îngroparea cadavrelor. Acum este evident că toți medicii români au văzut în evrei, și apoi în țigani, purtători ai bolii și vinovați de răspândirea ei și nu condiția fizică în care au fost aduși, lipsa de alimente, apa de spălat și chiar de băut, aglomerare, lipsa săpunului și completa lor desconsiderare ca ființe umane: "tifosul exantematic a fost importat din Basarabia de nord de către evrei și apoi însământat [prin intermediul lor] în județele din apropierea Bugului unde au fost așezați", a subliniat Directorul Serviciului Sănătății în Guvernământ, dr. Gheorghe Tătăranu în raportul său din aprilie 1942, înainte de sosirea romilor.⁵⁰

⁴⁷Nota din 2 martie 1943, Ibid, 2178-1-67.

⁴⁸Guvernământul Transnistriei către Prefectura Județului Golta, 7 august 1943, Arhiva Nikolaev, 2178-1372; Guvernământul către Județul Oceacov, 26 august 1943, Arhiva Odesa, 2264-1-6.

⁴⁹"Activitatea Serviciului Sanitar de la 1 Decembrie la 31 Decembrie 1942", J. Ancel, *Transnistria, 1941-1942: The Romania Mass Murder Campaigns*, doc. 1082, p. 2010-2011.

⁵⁰Raportul special al lui Tătăranu cu privire la epidemia de tifos în Transnistria. Tiraspol, aprilie 1942. Arhiva Nicolaev, 2178-1-424, p. 9, Tifosul exantematic în Transnistria de medic maior doctor Gheorghe Tătăranu, directorul Sănătății în Guvernământul Transnistriei, p. 8, 8b.

Evreii și romii erau menționați în rapoartele serviciilor sanitare și ale prefecturilor doar ca vinovați de izbucnirea epidemiei, dar nu ca victime ale ei. Evrei, romi și tifos erau menționați de diferite autorități române numai în contextul interzicerii libertății de mișcare și a contactului cu populația locală. Ce deosebire există între două rapoarte privind răspândirea tifosului, primul privind evreii și al doilea romii?

Prefectul județului Balta, pe al cărui teritoriu se dezlănțuise cea mai grea epidemie de tifos în rândurile evreilor, a emis un ordin important, care s-a referit numai la evrei și la tifos, adresat legiunii de jandarmi din județ și poliției orașului Balta, ambele subordonate lui:

1. Suntem informați că în tot orașul umblă din casă în casă cerșind, copiii de evrei, răspândind astfel tifosul exantematic. Aceștia umblă liberi, nestingheriți de nimeni și fără semnul distinctiv. Binevoți a lua măsuri ca nici un evreu să nu părăsească ghetoul fără permis special... luați măsuri severe pentru executarea întocmai a Ordonanței Guvern. nr. 23.⁵¹

2. Tifosul [în raionul Vradievca, județul Golta] este răspândit de țigani care umblă din casă în casă după cerșit și furat. În legătură cu acești țigani nu s-a luat nici o măsură de deparazitare și dacă vor fi lăsați așa, tifosul se va extinde pe întreg județ.⁵²

Romii sedentari au fost deportați în trenuri separate dar împreună cu evreii din Regat în septembrie 1942 și apoi au fost despărțiți. Cei originari din Basarabia au fost duși la Mostovoi și majoritate predați de jandarmi unităților de ucigași ale germanilor locali care i-au împușcat singuri sau împreună cu jandarmii. Unii romi au știut că soarta acestor evrei a fost mai grea decât a lor: "Ne-au dus până acolo împreună. De acolo, ne-au separat pe noi de ei . Pe noi ne-au dus la Chitila la fabrica, la colective, acolo unde ți-am spus că ne duceau la muncă . Ei nu au fost cu noi la bordeie. Pe evrei i-au dus unde era și mai greu (Valea Plângerii). În multe locuri romii au fost martorii execuțiilor de evrei și știau că viața lor și a evreilor nu are nici o valoare: "Apoi omoruri omorau rușii, (**poliția ucraineană**) omorau hitleriștii (**germanii locali**). Omorau și pe jidani ai noștri, românii. Hitleriștii mergînd pe drum te împușcau" (Apa morților).

Dar ceea ce nu au știut romii atunci și nu cunosc nici acum este că deportarea ultimului transport de 12,497 de romi sedentari "nemobilizabili și periculoși ordinei publice" programată pentru deportare începînd cu data de 12 septembrie 1942⁵³ a fost împiedicată datorită luptei dusă de liderul evreu Willy Filderman pentru a împiedica deportarea evreilor în lagărele exterminare germane din Polonia. Filderman a reușit să obțină sprijinul lui Maniu și al altor personalități românești care au intervenit pentru suapendarea deportării evreilor, fapt care a influențat și decizia de a deporta pe romi⁵⁴. La 14 octombrie

⁵¹Ordinul secret nr. 18 al prefectului județului Balta, colonelul Vasile Nica către inspectoratul jandarmeriei județului și către poliția orașului Balta, cuprinzând observații scrise de mână de către prefect, 8 februarie 1942. Arhiva Odessa, 2358-1c-10, p. 39. Executarea întocmai a Ordonanței 23, însemna practic împușcarea evreilor care vor fi prinși în afara ghetoului, deoarece ordonanța îi considera spioni.

⁵²Nota informativă a legiunii de jandarmi Golta, 21 noiembrie 1942, Anel, *Transnistria, 1941-1942, The Romanian Mass Murder Campaigns*, doc. 1041, p. 1934.

⁵³Achim (ed), *Documente privind deportarea țiganilor în România*, op. cit. ,Vol. I, doc. 93, p. 146.

⁵⁴Vezi capitolul 36 "Respingerea "soluției finale" naziste în J. Anel, *Contribuții la Istoria României: Problema evreiască*, Hasefer & Yad Vashem, București 2003, p. 208-275.

ziarele au anunțat suspendarea deportarilor de evrei și în aceeași zi Ministerul Afacerilor Interne a informat Inspectoratul General al Jandarmăriei că "nu se mai trimit în Transnistria nici o categorie de țigani".⁵⁵

Romii și evreii nu au stabilit relații de colaborare sau într-ajutorare între ei în Transnistria. Ei au fost conștienți că tragedia lor este comună. Începând din toamna anului 1942 soarta lor a fost strâns legată. Suspendarea planului de deportare a evreilor a salvat pe romii nedeportați până atunci de soarta celor deportați.

Și în sfârșit romii ca și evreii au inventat intervenții în favoarea lor din partea Reginei Mame care de fapt nu au avut loc. La romi, Regina ar fi venit cu avionul sau chiar cu "elicopterul" să împiedice împușcarea lor: "Atunci a venit Regina Maria cu avionul și se plimba deasupra noastră și a dat ordin să ne țină acolo până la noi ordine și să nu ne împuște" (Valea Plângerii). "În licopter făcea așa din mâini să nu ne împuște, să nu ne omoare" (Regina României și Rijina Romilor).

Regina nu a intervenit în vara și toamna lui 1941 pentru a opri Pogromul de la Iași precum și exterminarea și apoi deportarea evreilor după cum nu a intervenit în vara și toamna lui 1942 pentru a-i salva pe romi "de împușcare". Ambele basme denotă că atât evreii, cât și romii, au sperat că nu au fost cu totul uitați și că au existat personalități cărora le-a păsat de soarta lor. Din păcate iluzia a fost un basm.⁵⁶

Concluzii

Romii, ca și evreii, au fost deportați în Transnistria pentru a pieri. Evreii au fost lichidați și prin mari operațiuni de exterminare din vara lui 1941 și până în vara 1942. Romii și evreii au pierit în masă prin lăsarea lor în voia soartei, de tifos, frig, foame, iar evreii și prin împiedicarea acordării de ajutoare de către Centrala Evreilor. Ambele minorități au fost jefuite, prădate, înjosite, batjocorite și femeile și fetele lor au fost siluite, chinuite și chiar ucise. Începând din vara anului 1942 situația romilor a fost mai grea decât a evreilor pentru că nu au avut nici o formă de auto-organizare, conducere locală sau centrală, pentru că nu au primit nici un fel de ajutor de la compatrioții lor rămași în România, pentru că nimănui, în România sau în afara ei, nu i-a păsat de sorta lor, pentru că regimul lui Antonescu nu s-a temut în nici o fază a războiului că va trebui să dea vreodată socoteală de nenorocirea pe care a provocat-o acestei minorități.

Deși în anumite momente modul de comportare a romilor în fața Distrugerii s-a deosebit de cel al evreilor ambele etnii au fost la fel de afectate de Holocaust.

⁵⁵Achim, op.cit., doc. 189, p.286-287. "excepție fac "țigani neevacuați care prin prezența lor constituie un pericol contra ordinii publice" și evreii "activați în prezent în mișcarea comunistă și care prezintă un pericol pentru Siguranța de Stat", Ibid.

⁵⁶Regina a intervenit în octombrie 1942 pentru a opri deportarea unor evrei.

